لێکدانەوەی بنچینەکانی هەڵپەڕینی باران بە ئاوڕدانەوە لە سەرچاوە ئوستوورەییەکانی

ئەفشین غوڵامی
نەسیم غوڵامی
پەروین ئەیوبی

پوختە:

بەسەرچاوەی ژیان وێناکردن و پیرۆزێتی، "ئاو"ی وەها لە زەینی خەڵکدا گرنگ کردووە کە خەڵکی سەردەمانی کۆن، باوەڕیان بە خودایان و فریشتەگەلێک هەبوو و بۆ هەر کام لەم نوێنەرانە، هەندێ بۆنە و ڕێوڕەسمیان بەڕێوە دەبرد. فرەڕەنگی و جیاوازیی بەڕێوەبردنی ئەم ڕێوڕەسمانە لە ناوچە کوردنشینەکاندا زۆر گرنگە، هەر بۆیە لەم وتارەدا کە بە شێوەی وەسفی و بە پێی توێژینەوەی کتێبخانەیی ئەنجام دراوە، نووسەر گرنگیی هەڵپەڕینی لە ڕێوڕەسمە میژوویییەکاندا تاوتوێ کردووە و بە ئاوڕدانەوە لە پێگەی ئاو لە شارستانییەتی کشتوکاڵی و ئاژەڵداریدا، ئوستوورەکانی ئاوی لە دووچۆمان خستۆتە بەر تیشکی لێکدانەوە و لە کۆتاییدا سێ جۆر ڕێوڕەسمی بارانخوازی کە هەڵگری هەڵپەڕینن، شی کردۆتەوە .

ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوەکە ئەوە دەردەخا کە لە ڕێوڕەسمی هەڵپەڕینی باران (کە لە لایەن ژنانەوە ئەنجام دەدرێ)، شایەدی تێکەڵبوونی ئوستووە و کەلتوورەکانی زاگرۆس لەگەڵ نموونەکانی دووچۆمانین کە تێیدا هێما پیرۆزەکانی نێر و مێ هاوکات تێکەڵبوون، شوێنەکە بۆ داخوازیی خێر و بەرەکەت پیرۆز دەکەن. لەم ڕێوڕەسمەدا کە لە کاتی وشکەسالێدا ئەنجام دەدرێ، ڕەگەزێ مێ وەک هاوزای دایکی زەوی، لە سێ گرووپی تەمەنیی جیاوازی کچانی پێنەگەیشتوو، کچانی عازەب و ژنان، شانۆی داخوازی بەڕێوە دەبەن؛ هەڵبەت هەرکام لەو ڕێوڕەسمانە هەلومەرجی تایبەت بە خۆیان هەیە کە لە دەقی وتارەکەدا شی دەکرێتەوە .

پەیڤێن سەرەکی: *هونەری سەرەتایی، هەڵپەڕکێ و سەما، ڕێوڕەسمی بارانخوازی، هەڵپەڕینی باران، جادوو.*

پێشەکی:

"ئاب" لە ئاڤێستا و "ئاو" لە پاڵەوی، پێگەیەکی زۆر بەرزی بووە و هەیە، و بە باشترین ئافرێنراوی ئەهووراییان زانیوە و لە پێناو پاراستن و ڕێزلێگرتنی هەوڵێکی زۆریان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

داوە، بە جۆرێک کە لە وەندیداد، بۆ پاکڕاگرتنی ئاو فەرمان دەرکراوە. لە دەقە زەردەشتییەکاندا، بە پێناسەگەلی "**پاک سووردسان ژیانساز**" (وردە ئاقێستا، نوێژ) گەورە و نرخێندراوە.(مشیری، ۱۳۹۲: ۱۱۹) گرنگیی ئاو لە ناوچە کوردنشینەکاندا بە جۆرێک بووە کە خەڵکی ئەم دەقەرە هاوشێوەی زۆربەی ناوچەکانی جیهان، بە شێوەی زانستی و بۆنەیی هەوڵی زاڵبوون بەسەر وشکەساڵییان داوە، بۆ وێنە ئیبنی وەحشی لە دەقەکانیدا ئاماژە بە وەرگێڕانی کتێبێکی کۆن و گرینگی کوردی بە ناوەڕۆکی "شێوازی هێنانە دەرەوەی ئاو لە ژێر زەوی" بۆ سەر زمانی عەرەبی دەکات.(Bin Wahshih،۱۸۰٦) سەرباری ئەمە لە ڕابردوودا بەشێکی هەرە زۆری بەرەنگاربوونەوەی هێز و پێداویستییە سرووشتییەکان، لە ڕێگەی ڕێوڕەسمەکانەوە ئەنجام دەدرا(نعمتطاووسی،۱۳۹۱) کە هەر کام لەمانە پەیوەستی ئوستوورەیەک بوون. گرنگیی ئەم بابەتە ئەو کات دەردەکەوێ کە بزانین ئوستووڕە و کەلتوور هیچکات لێک جیا نەبوون و کەلتووری ئەوڕۆی مرۆیی، بێگومان قەرزداری سەردەمە ئوستووڕەییەکانە: سەردەمانێک کە سەرەڕای تێپەڕبوونیان، کاریگەریی ڕۆحە بەهەشتییەکەیان هێشتا بە سەر کەلتوور، زەین و نەستی مرۆڤدا دیارە. ئەگەر دان بەوەدا بنێین کە "سووژەی مرۆیی خاوەن ڕەهەندێکی مێژوویی"ـە، بێگومان بە بێ ئاوڕدانەوە لە ڕابردووی فەرهەنگی و کەلتووریی نەتەوەکان ناتوانین ئەم ڕەهەندە مێژوونییە بە دروستی بناسینەوە؛ ڕەهەندێک کە بە هۆی کەڵەکەبوونی ئەزموونی نەوەکان، بۆتە هەمبانەیەک لە بێچمە وێنەییەکان. ئەمە لە کاتێکدایە کە ئەگەرچی لەوڕۆدا بە هۆی زانستە مرۆییەکان شایەدی هەڵوەشاندنەوەی ڕاز و نهێنییەکان و سەرسامسڕینەوەی پەیتا پەیتای جیهانی هاوێر لە بواره جیاوازەکاندایین، بەوەشەوە سەیرە کە هێشتا ئاوێتەی جیهانێکی هێمایینی ئوستووڕەیین و لێی دوور کەوتۆتەوە، بە چەشنێک کە "لە سەر ئاستی ئەزموونە تاکایەتییەکان، ئوستووڕە هەرگیز بە تەواوەتی نەسڕاوەتەوە و هێشتاش لە خەون، خەیاڵپەروەری و تامەزرۆییەکانی مرۆڤی ئەوڕۆدا خۆی دەنوێنێت".(ستاری و خسروی، ۱۳۹۲: ۲) بۆ وێنە یەکێک لەو ڕێوڕەسمانە لە ناوچە کوردنشینەکاندا بارانخوازییە، کە سەرباری دوورکەوتنەوە لە ئاخێزگەی چەند هەزار ساڵەی خۆی هێشتا ڕەنگدانەوەی هێما دێرینە ئوستووڕەییەکانی پێوە دیارە.

۱-۱- بەراییەکان:

پرسی سەرەکیی ئەم توێژینەوە سەبارەت بە شرۆڤەی ئایینگەلێکی بارانخوازییە کە بە ئاراستەی هەڵپەڕکێ و سەمادا تێدەپەڕێ و ئەم هەڵپەڕینە دەیرینە بەشێکی گرنگ و سەرنجڕاکێشی ئایین و ڕێوڕەسمەکەیە. بۆشاییە لێکۆڵینەوەییەکان بە شێوەی گشتی و هاوپەیوەند بە بۆنە و ڕێوڕەسمی داخوازی و خێر و بەرەکەتخوازی لە لایەک و لە لایەکی تەرەوە نەبوونی لێکۆڵینەوەی تیروتەسەڵ سەبارەت بە هەڵپەڕینی باران و شێوازەکانی بە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی

شێوەی تایبەت، کەشێکی تایبەتیی بۆ ئەم لێکۆڵینەوە ڕەخساندووە کە بتوانێ لە گۆشەنیگایەکی وەسفییەوە بە پشتبەستن بە تۆڕینەوە هاوشێوەکان لای زەمان و گەلانی تری ناوچە، داتا هاوپەیوەندەکانی لەوانەوە هەلێنجێنێت و ئەم شرۆڤانە بکاتە نمانەی کاریی خۆی. هاوکات بە نیازە وردەکارییەکانی داخوازیی باران لە کوردستان بەپێی دەقە کۆن، فۆلکلۆری و بەیت و باوەکان کە هەڵگری پرسی هەڵپەرکێن شی بکاتەوە.

١-٢- پێشینەی تۆڕینەوە:

کۆنترین ئوستوورەگەلی هەڵگری ناوەرۆکی بارانخوازی، دەگەڕێتەوە بۆ یەکەمین نووسراوە میژوویییەکانی سەردەمی شارستانییەتی سوومەر/ بابلی. ئەم نووسراوانە سەبارەت بە شرۆڤەی دڵداریی دمۆز(تەموز) و خۆشەویستەکەی ئینانا(ئەشتار)ـەـ. بە باوەڕی زارا برادەران حسێنی، ڕێوڕەسمی ماتەمگێڕانی تەموز و جەژنی زیندووبوونەوەی هاتۆتە ناو ئێرانییەکان و هەتا دوورترین ناوچە باکوورییە ڕۆژهەڵاتییەکان دزەی کردووە.(برادران حسینی، ١٣٧٩: ٨١) هەروەها جان ناس وێڕای ئاماژەکردن بە ناڕوونیی سەرچاوەی باوەڕ بە ئاناهیتا، پێی وایە ئاناهیتا فۆرمێکی دیکەی خودای مێینەی بابلییەکان واتە ئەشتارە(ناس، ١٣٧٤) لە لایەکی تریشەوە سەتاری و خەسرەوی پێیان وایە سەرچاوەکانی ڕێوڕەسمی بازانخوازی دەگەڕێتەوە بۆ ژێدەری خواژنی هیندی ئێرانیی سینی والی و سێرسواتی.(ستاری و خسروی، ١٣٩٢) لە ڕاستیدا بە پێی گرنگیی ئاو لە ژیانی مرۆڤ و فرەڕەنگیی ئەم ڕێوڕەسمانە لە ناو نەتەوە جیاجیاکاندا، دەتوانین وەک بەرهەمی ئاخێزگە هەمەجۆرەکان لێی بڕوانین. هەتا هەنووکە تۆڕینەوەیەک لەمەڕ هەڵپەڕینی باران ئەنجام نەدراوە، هەر بۆ ئەم مەبەستەش ئەم وتارە وەک یەکەمین هەنگاوێک لەو بوارەدا پێویستی بە لێکۆڵینەوەی پەیوەندیدار بە هەڵپەڕین و سەما پیرۆزەکان، ڕێوڕەسمە بارانخوازییەکان و هەڵپەڕینە، کە لە ژێرەوە هەندێ نموونە وتاری پەیوەست بە سەمای ئایینی، هەڵپەڕین و ڕێوڕەسمە بارانخوازییەکان دەخرێنە ڕوو:

یعقوب آژند و هاوکاران، لە ساڵی ١٣٩٨ هەتاوی، لە وتارێکدا لە ژێر ناوی (ڕەچەڵەکناسیی جووڵە ئایینیی ڕیتمیک بە وردە سەماوە؛ ڕەوتی میژوویی و ئاخێزگەی کۆمەڵایەتی – ئایدۆلۆژیکی)، بە شێوازێکی کوالیتیکار بە ئاراستەی وەسفی – میژوویی و بەپێی خوێندنەوەی کتێبخانەیی، هەوڵ بۆ شیکاریی فاکتەرە کاریگەرەکانی بێچمگرتن و بەردەوامێتیی هەڵپەڕین لەگەڵ وردە سەما دەدەن. ئەنجامەکە پیشان دەدا کە سەما لەگەڵ وردە سەما بەشی دانەبڕاوی ژیان و تێکەڵ بە جیهانبینیی ئەوپەڕگێڕانەوەی خەڵکانی چاخە جۆراوجۆرەکانن کە سەرەڕای ئینتیمای بە ڕەوت و پرۆسەگەلی جیاوازی کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆژیکیی ناوچەییەکانی هەر سەردەمێک، هەمیشە بەردەوام و بوونێکی درێژەداری بووە. (آژند و هاوکاران، ١٣٩٨: ٣٧-٥١)

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆڵینێ کوردی

دوکتۆر قوتبەدین سادقی لە ساڵی ١٣٧٩، لە وتاردانێکدا سەبارەت بە کاردای کۆمەڵایەتی و لایەنە هێماییەکانی هەڵپەڕکێ یان هەڵپەڕینی ئایینی – کۆنی کوردی، پرسە کاریگەرەکان لە سەر گۆڕانی هونەری سەما لە ئیسفەهان بۆ هونەری دەرخستنی ئەندامانی لەشی تاوتوێ کردووە و بنچینەکان و سڕینەوەی پیرۆزێتیی ئەم هونەرەی لە پێتەختی سەفەوییەکان خستۆتە بەر تیشکی لێکدانەوە. ناوبراو لە درێژەدا پەیوەندیی سەمای لەگەڵ ئوستوورە لێک داوەتەوە و ئاماژەی بە هەندێ نموونەی خواژنی شیوا و سەمای زک بۆ زک و زا و گۆڕانی کاردایی و بەکارهێنانەوەی لە سەردەمی نوێدا کردووە و هەروەها ئاماژەی بە کاریگەریی هەڵپەڕینی کوردی لە سەر ئاسوودەیی دەروون و کاریگەرییە ئەرێنییەکەی لە سەر بابەتی هیوا بۆ ژیان دەکا. سادقی لە کۆتاییدا بە ڕوونکردنەوەیەک لە سەر گشتێتی و گرنگیی هەڵپەڕکێ و سەمای کوردی، ئەم هونەرە بە بێبەری لە هەر چەشنە هێمای دەرخستنی ئەندامانی لەش دەزانێت. (صادقی، ١٣٩٥: ٣-١١)

ئەفشین غەوڵامی و نەسیم غەوڵامی، لە ساڵی ١٣٩٨ هەتاوید، لە وتارێکدا بە ناوی "هەڵپەڕکێی کوردیلەڕوانگەیمێژووئوستوورەوە"، کە بە پێی شێوازی لێکۆڵینەوەیی وەسفی – مێژوویی و بە گوێرەی خوێندنەوەی کتێبخانەیی ئەنجام دراوە، پاش پێناسە، ڕەوتی سەرهەڵدان و گووڕانی سەما؛ ڕوانگەی گەشتیاران و گەڕۆکەکانیان سەبارەت بە هەڵپەڕکێی کوردی بە بەراورد لەگەڵ ڕەقس و سەمای گەلانی دراوسێ گێڕاوەتەوە و لە کۆتاییدا بە پێی هێما مێژووییەکان تێکۆشاون هاوبەشییە هونەرییەکانی هەڵپەڕکێی ئەوڕۆیی لەگەڵ دەستکەوتە کۆنەکان بدۆزنەوە و لە سەر بناغەی ئەم شیکارییانە، ئەم جۆرە ڕەقسانەیان لە خۆنواندن و دەرخستنی ئەندامانی لەش جیا کردۆتەوە و هێما پیرۆزەکانیان تاوتوێ کردووە. (غوڵامی و غوڵامی، ١٣٩٨: ١-٢٢)

تۆما بوا[1]، لە ساڵی ١٩٦٦، لە بەشێک لە کتێبی The Kurd، ئاماژە بە ڕێوڕەسمی بارانخوازی دەکا و تێیدا دەڕوانێتە چەند جۆر ڕێوڕەسمی بارانخوازی (نوێژی باران، بووکە بارانە، کۆسە، شێخ خستنە نێو ئاو، بەردی پیرۆز، هەڵپەڕینی باران، چل کەچەڵە و ...)، داخوازیی ڕاوەستانی باران (کۆدۆ کۆدۆ، چل کەچەڵە و ...) و نوێژی باران. لەمناوە (نوێژی باران)ی بە بابەتێکی ئاسایی و ئەوانی دیکەی بە لقێک لە جادوو ناساندووە. (Bois،١٩٩٦)

ماهروو ڕەشید ڕۆستەمی[2]، لە وتارێکدا لە ژێر ناوی "نەریتە شانۆییەکانی کوردستان؛ بەرەو مێژوویەکی کۆگرتری شانۆ"[3](٢٠١٨) بە کەڵکوەرگرتن لە شێوازی وەسفی – شیکاری و بە پێی توێژینەوە کتێبخانەیی و مەیدانی، کۆمەڵێ نواندنی لە کەلتووری گشتی وەکوو "میرمیرێن، کۆسەکۆسە، بووکەبارانە، سەمای سۆفی، گاروان یا گارڤان، چەمەری، ئەدەبی زارەکی و بەیت بێژی و ..."ی خستۆتە بەر تیشکی لێکدانەوە. ئەم نواندنانە بە خاوەن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ئاخێزگەی کۆن دەزانێ و بە باوەڕی ڕۆستەمی شیکاری و پشکنین لە کەلتووری گشتیی کوردیدا دەتوانێ بۆشایی ڕێوڕەسمە خۆجێییەکان پڕ بکاتەوە. (Rashidirostami ، ٢٠١٨) حسێن میکاییلی، لە وتارێکدا لە ژێر ناوی "ڕەنگدانەوەی ئوستووری ویشکەسالّی لە بەیتی شێخ مەند و شێخ ڕەش"(١٣٩٣)دا بە مەبەستی ڕوونکردنەوەی زیاتری لایەنە ئوستووریییەکانی ئەم بەیتە، توخم و کەسایەتییەکانی لەگەڵ یەکێک لە دیمەنە ئوستووریییەکانی وشکەسالّی واتە هەڵبەستی ئافێستایی تیریەشت هەڵسەنگاندووە و پتر لە بیست مژاری هاوشێوەی ناوەڕۆکی و بیناریی لە هەر دوو هەڵبەستەکەدا ڕوون کردۆتەوە. ئەم توێژینەوە پیشان دەدا کە سەرچەشنە کۆنە ئوستووریییەکان کاریگەرییان لە سەر هۆنینەوەی ئەم هەڵبەستە کوردییەدا بووە. (میکائیلی، ١٣٩٣: ٣٥٧-٣٧٩).

١-٣- شێوازی لێکۆڵینەوە:

شێوازی لێکۆڵینەوەی ئەم توێژینەوەیە، بە شێوەی وەسفی سەبارەت بە چەمکی هەڵپەڕینی بارانخوازی پۆلێنبەندی و دەرکێشراوە. شێوازی کۆکردنەوەی داتاکان بە شێوەی کتێبخانەیی و دیمانەیی بووە، کە لە شێوازی کتێبخانەییدا بە خوێندنەوەی کۆمەڵێ کتێب و وتاری توێژینەوەیی و لە شێوازی دیمانە و هاوئەندێشیدا لەگەڵ مامۆستایانی[٤] بواری کۆمەڵناسی و ئەدەب لە بواری سەما و دانسی ئوستووریی، هەڵپەڕین و ڕێوڕەسمی بارانخوازی، بە ئامانجی شرۆڤەی ڕێوڕەسمی هەڵپەڕینی بارانخوازی ئەنجام دراوە.

٢. چوارچێوەی تیۆری:

بەشی سەرەکیی ئەو ڕێوڕەسمانەی کە مرۆڤی سەرەتایی و تەنانەت مرۆڤ لە چاخە نوێیەکان بەڕێوەی دەبا، تایبەتە بە بەرەکەتخوازی.(بهار، ١٣٧٧: ٢٩٧) بەتایبەت ئەو ڕێوڕەسمانەی کە لەگەڵ هێزە سروشتییەکاندا لە پەیوەندیدان، پەیوەندییەکی تۆکمەترییان لەگەڵ بەرەکەتخوازیدا هەیە. لە ڕاستیدا مرۆڤ هەمیشە لە بەرەنگاربوونەوەی هێزە سروشتییەکاندا بێ دەسەڵاتە. چونکە ئەم هێزانە لەگەڵ ئەوەی هەبوونبەخشن، دەتوانن ڕووخێنەریش بن. مرۆڤ لە بەرەنگاربوونەوەی ئەو ڕوخسارەی سروشتدا سەرەڕای ئەو هەموو هەوڵ و کۆششەی کە دەیدا، بەڵام هێشتا نەیتوانیوە بە بێ زیان لێی دەربچێت. لە چاخە کۆنەکاندا ئەم بێ دەسەڵاتییە چۆکی بە مرۆڤ داداوە و هەر لەبەر ئەمەش بە جیدییەت و وردبینیی زێدەترەوە ئەو ڕێوڕەسمانەی بەڕێوە بردووە، بۆ ئەوەی لە وەدەستهێنانی ئەنجامە دڵخوازەکان ئەرخایەن بێت.(نعمتطاووسی، ١٣٩١: ٢٧٢) مالینۆفسکی[٥] هەندێ لەم ڕێوڕەسمانە بەو تێگەیشتنەی کە ئەوپەڕی ڕاپەڕاندنیان مسۆگەرکردنی ئاکامێکی دیاریکراوە (باران بارین)، دەخاتە ڕیزی جادووەوە.(MALINOWSKI,٣٨:١٩٧٤) بەڵام بە باوەڕی مووریس ئەم کارانە خورافە و جادوو

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

نین، بەڵکوو ئەندێشەی مرۆڤە سەرەتاییەکانن، کە دەتوانین وەک ئاکامی هەر هەمان ئاواتە دێرینەکانی مرۆڤ بۆ زاڵبوون بە سەر ژینگە و ناسین و کۆنترۆڵی هێزە سەرکەشەکانی سرووشت لێیان بڕوانین (ملکپور، ١٣٦٤: ١٢). ئەی. بی. تایلۆر[1]ئەو زاڵبوونە لە سای لایەنێک لە هاوزاخوازی یان گیانخوازی سەیر دەکا کە لە ڕێگەی نەزر و قوربانیکردنیانەوە، ئەو هاوزایانە بۆ گەیشتن بە ئامانجی مەبەست هێور دەکەنەوە(فرهنگیان، ١٣٨٦: ٥٠)، لە ڕاستیدا هاوزاخوازی لەگەڵ لایەنە ئوستووریییەکانی، بنیاتی بێچمگرتنی ئەو ڕێوڕەسمانەن کە لە سەردەمانی کۆندا ئەنجام دراون؛ کە لەگەڵ گۆڕانی ئایینی و مەعریفی شایەدی نەمانی ئەو ڕێوڕەسمانە یان بەچەواشەبوونیانین. سەرەڕای ئەمە دەتوانین هەندێ هێما لە هاوئاهەنگیی ئەم ڕێوڕەسمانە لەگەڵ ئوستووریەکان بدۆزینەوە و لێکۆڵینەوەیان لە سەر بکەین.

٢-١- ڕێوڕەسمی بارانخوازی:

ئەو سنووریەی کە ئەورۆ پێی دەڵێن نیشتمانی کورد لە کۆنەوە ناوەندی گەورەترین شارستانییەتە کۆنەکان بووە، کە دەسەڵاتدارنی بە کردنە پێتەختیی ئەم زێدە، بە سەر بەشی بەربڵاوی دنیای ناسراوی ئەو کاتدا حکوومەتیان کردووە. هێماکانی ژیواری کوردستانی زۆرە و شوێنەوارە کەلتوورییەکانی بێ ژومارن کە بەشێکی لە ئەدەب، نواندن و ڕێوڕەسمەکانی داخوازییدا خۆیان نواندووە، بۆ وێنە دەتوانین ئاماژە بە ڕێوڕەسمی داخوازیی باران لە نواندنی کۆسە، چل کەچەڵە، بەردی پیرۆزی گۆڕی شێخ ڕەش یان شێخەکانی دیکە (کەلاوەی قەبری سپی)، کاسەی پیرۆزی مەمۆرشان، فرێدانی پیاوێکی بڕوادار بۆ ناو ئاو، زیارەتی شێخێکی ناسراو بە شێخی باران لە گۆڕی پیران، قوربانیکردنی کەڵ لە ڕۆخی کانی یان ڕووبار، نواندنی گاروا، چۆڵی قیزەک، بووکە بارانە، هەڵپەڕکێ و سەمایبارانو... بکەین. بەڕێوەبردنی هەر کام لەم ڕێوڕەسمانە، پێویستی بە بەکارهێنانی ژێست و وشەگەلی دیاریکراو، لەبەرخوێندنەوەی دەقە نەگۆڕەکان، بەڕێوەبردنی مۆسیقا، گۆرانی چڕین یان هەڵپەڕین، کۆڕەوی، بەکارهێنانی شمەکی تایبەت، لەبەرکردنی جلوبەرگی دیاریکراو، و خواردن و خواردنەوەی خۆراکی تایبەت و ...ـە(نعمت طاووسی، ١٣٩١: ٢٧٢) و دەتوانین بە لێکدانەوەی یەک بە یەکی ئەو ئاکارانە بگەین بە بنچینە ئوستووریەکانیان.

لەو کاتەی کە خەڵکی لە سایەی دەسەڵاتی دایک سالاریدا دەژیان؛ ئافرەت هێمای ژیانەوەی زەوی و بووژانەوەی سروشت و شینبوونی دەغڵ و دان و بەروبوومی کشتوکاڵی بووە، بۆیە لە ململانەی نێوان کۆمەڵی شوانکاری کە (دۆمۆز) یان (تەموز) نوێنەرایەتی دەکرد و کۆمەڵی کشتوکاڵی کە (ئەنانا) یان (ئەشتار) لە ئەفسانەی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سوومێری و بابلی‌دا نوێنەرایەتیان دەکرد. قوربانی بۆ تەمووزی شوان دەکرێ لە پێناو دابینکردنی سەرکەوتنی قۆناغی کشتوکاڵی و تەواوکردنی خولی پیتاندنی زەوی.(ئەلوەنی، ٢٠٠٧: ١٧) هەر لەبەر ئەوە ئەم ڕێوڕەسمانە کە هاوئاراستەی ئوستووردەکانن، لە لایەن کچان، ژنان و کوڕانی پێنەگەیشتوو ئەنجام دەدرێ و تێیدا ڕەگەزی مێینە وەکوو هاوزای دایکی زەوی، شانۆی داخوازی بەڕێوە دەبا و ئەم خواستە بەرەو ڕووی ئاسمان یان هێمای نێرینەیی ئەنجام دەدات. تا ئەمڕۆ تەمووز (واتا ڕەگەزی نێر) بە هێمای پیتاندن و ژیانەوەی زەوی و هاتنی بەهار دادەنرێ و هەندێ نووسەر دەڵێن دووبارە بوونەوەی ژیان و کارەساتی مردن بە شێوەیەکی تراژیدی لە کەسێتی ئەودا یەک دەگرێتەوە.(هەمان: ١٠) ئوستووردەی دۆمۆزی و ئینانا یەکێکن لە سێ ئوستووردەی بنەمایی دووچۆمان بە ئاخێزگەی سوومێری کە خاوەن چەند شێوە گێڕانەوەی جیاوازە.(هنری هوک، ١٣٦٠: ٢٣) کۆنترین شێوازی ئەو ئوستووردەیە دەڕوانێتە دابەزینی خواژنی ئینانا بۆ جیهانی ژێرەوە (جیهانی مەرگ و بێگەڕانەوە) و ئەوەی کە چۆن لەوێدا لە لایەن خوشکییەوە (ئێرێشکیگاڵ) زیندانی کراوە و دواجار خودای ئێئا/ئەیا هەلی دەربازبوونی بۆ دەڕەخسێنێت. ئەم ئۆستووردەیە بەم جۆرە کۆتایی پێ دێ کە ئینانا لە بری ئازادبوونی خۆی، دۆمۆزی پێوە دەکا و دەبێتە هۆی یەخسیربوونی هاوسەر/ خۆشەویستی خۆی لە جیهانی بێ گەڕانەوەدا.(هنری هوک: ٢٣-٢٤ و مەکەکال، ١٣٧٥: ٩٤-٩٨) هێنری هووک ئەم گێڕانەوەیە دەباتەوە سەر سەردەمی سوومێریی کۆنی هەرەتی ئاژەڵداری و لای وایە کە دوای نیشتەجێبوونی سوومێرییەکان لە ناوچەی دێڵتای دووچۆمان و گۆڕانی ژیانی لە ئابووریی ئاژەڵداریەوە بۆ بژێوی جوتیاری، شایەدی گۆڕانکاریگەلێک لە فۆرمی گێڕانەوەی دۆمۆزی‌داین کە تێیدا نە تەنیا ئینانا نابێتە هۆی یەخسیربوونی دۆمۆزی لە جیهانی بێ گەڕانەوەدا، بەڵکوو هۆکاری دابەزینی ئینانا بۆ ئەو جیهانە، هەوڵ بۆ دەربازکردنی دۆمۆزی لە چنگی خۆشکەکەیەتی.(هنری هوک: ٢٧-٢٨)

هەر ئەم ڕوانگەیە لە ئەدەبی ئایینی بابلدا درێژەی پێ دەدەرێت، بە چەشنێک کە خواوەندی تەمووز وەک کوڕە لاوێکی شەنگ و قۆز و دڵداری خواژنی ئەشتار، هەموو ساڵێک لە ناوەڕاستی هاویندا، دەمرێ، یان ون دەبێ. یانی سەر هەڵگرتنێک لە جیهانی خۆشییەوە، بۆ جیهانی ناخۆشی و تاریکی ژێر زەوی. بە ونبوونی تەمووز خواژنی ئەشتاریش، لە پێناویدا سەری خۆی هەڵدەگرێ و بە پێوشوێنی خۆشەویستەکەیدا دەگەڕێ و تا جیهانی تاریکی و مەرگ ناوەستێت. خواوەندی ئەیا/ ئێئای گەورە بۆ جڵەو گرتنی قڕتێکەوتن و نەهامەتیی ڕاسپێرێک دەنێرێ، تا تەمووز ڕزگار بکا، بەڵام لەم کاتەدا ئالاتو(یان ئێرێشکیگاڵ)ی خواوەندی دۆزەخ، قایل نابێ و دەڵێ ئەگەر ئەشتار خۆی بە ئاوی ژیان نەشوات، ڕزگاریان ناکەم، ئەوجار ئەشتار بە گوێی دەکا و لەگەڵ تەموززی دڵداریدا دەگەڕێنەوە سەر زەوی و سەرلەنوێ ژیانەوەی زەوی دەست پێدەکاتەوە.(حەمەباقی، ٢٠٠٢، ١٧٩) لەمناوە گرینگیی ئاو

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

و تەمووز لە کۆمەڵگای سوومێری/ بابلیدا بە چەشنێک بووە کە هەرچی ساڵە ڕێوڕەسمی شینگێڕیی تەمووز و جەژنی بووژانەوەی دووبارەی بەڕێوە چووە.(برادرانحسینی، ۱۳۷۹: ۸۱) لەو ڕێوڕەسمانەدا بە نرخاندنی ڕۆژانی سەرگەردانی و وێڵبوونی ئەشتار بە دوای تەمووزدا؛ هەموو خەڵک، بە ئافرەت و منداڵ و پیاوەوە، بە گریان و خۆڕنین و مۆسیقا و تەپڵ و دەف لێدانەوە، شوێنی دەکەوتن؛ لە کاتی شوێن کەوتنیدا، هەموویان وێرد دەخوێنن، نوێژی تایبەتی بۆ پەیکەری خواوەندە مردوو/ شەهیدەکە دەکەن. لە ڕۆژانی ئەم شیوەن و جەژنی ژیانەوانەشدا، پەیکەرەکە بەرگێکی سووری لەبەر دەکەن، داری عوود و بخووریشی بەسەردا دەسووتێنن، تا بە بۆنوبەرامەی ئەم بۆنانە بە ئاگای بهێنێنەوە و بێتەوە سەر زەوی.(حەمەباقی: ۱۸۰) هەروەها لە بەشێک لەو ڕێوڕەسمانەدا ئاویان بە سەر کۆتەڵ و پەرستگەی ئینانا/ ئەشتاردا ڕشتووە.(رستمینژادان، ۱۳۹۵: ۱۰٤) لە ئوستووورەی باران لە زاگڕۆس، هیچ هێمایەک لە کەسایەتیی نێرینە (وەکوو تەمووز) بەدی ناکرێ و کاراکتەری سەرەکی هەمان خواژنەکانی بارانن، سەرەڕای ئەوەی لە یەکێک لە بڕگەکانی هەوتهاتدا (یەسنای ۲۸ بڕگەی ۳) وەک هاوسەرەکانی ئەهوورا ستایشی ئاوەکان دەکرێت.(برادرانحسینی، ۱۳۷۹: ۸۰) ئەوی لێرەدا ئاشکرایە ئەوەیە کە پرۆسەی باران لە ژێر دەسەڵاتی ئەم خواژنانەدایە. ڕێوڕەسمی باران لە زاگڕۆس لە ژێر کاریگەریی ژمارەیەکی زۆری ئوستووورەیە کە مژارەکانی ژێرەوە سەرەکیترینیانن:

ئا- ئاناهیتا بە ناوی سێیانەی شێدار، بەهێز، بێتاوان کە بە پۆلێک ئەستێرەی لە شێوەی چوار ئەسپ کە داشقەیەک ڕادەکێشن، دەرکەوتووە: با، تەرزە، باران، هەور ... (هەمان، ۸۱-۸۳)، ئەو خواژنە پارێزەری ئاوە و بە پێی دەقەکانی ئافێستا لە ڕوخساری کیژێکی جواندا پیشان دەدرێت. وشەی "سوور": لە "ئۆردۆیسۆرئاناهیتا".شدا کە زۆربەی تویژەران بە "هێز و وزە" مانای دەکەنەوە، بەدەر لەم واتایە، لە زمانی عەرەبیدا بە واتای قەڵا و شووە (کە ئەوە لەگەڵ هێز هاوواتایە) بە کار هێنراوە.(باستانی پاریزی، ۱۳٤٤: ۲۳۱) ئەم وشەیە لە فەرهەنگ و کەلتووری کوردی و بەتایبەت لە دەقە ئێزدییەکاندا هەڵگری مانای پیرۆزییە. بۆ وێنە دەتوانین ئاماژە بە سووڵتان ئێزیدێ سوور و موسەسوور (سوورسووران، خوای دیاردەکانی کەشوهەوا و با) و ... بکەین.(آساتوریان و آراکلوا، ۱۳۹۷: ۱۳٤-۱۳٦)

ب- تیشتەر کە لە دەقەکانی ئافێستا و پاڵەویدا تووشی دەبین، نموونەیەکە لە تێهەڵچوونی دوو هێزی چاکە و خراپە کە دەبێتە هۆی زک و زا و بارانڕێژی(میکائیل، ۱۳۹۳: ۳٦٦)، کە لە پێشدا لە بێچمی گەنجێکی تازە پێگەیشتووی باڵابەرز و ئینجا لە بێچمی گایەکی نێری بەهێزی شاخ زێڕین و پاشان لە بێچمی ئەسپێکی سپی گوێ زێڕین و هەوسارزێڕین دەردەکەوێت. (عناصری، ۱۳٤۸: ۳۵).

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- تیشتەری شکۆدار و بەفەڕ لە دە شەودا، وەکوو پیاوێکی تەمەن پازدە ساڵان و تازەپێگەیشتوو، بە چاوی ڕوون، بەژنی بەرز و زۆر بەهێز لە ڕووناکایی ئاسمانەکاندا هەڵدەفڕێ و دەڵێ: ئەوە کێیە بە خۆشاوێکی پیرۆز تێکەڵ بە شیر و هووم، ستایشم بکا بۆ ئەوەی لە ڕۆڵەکان سامانیان پێ بدەم؟ بە دابینکردنی خۆشاوێکی پیرۆز ستایشیان بکەن و ئەویش بارانی بەرەکەتیان بە سەردا ببارێنێت.
- ئەوکات تیشتەری شکۆدار و بەفەڕ، دە شەو، وەکوو گایەکی شاخ زێڕین لە ڕووناکایی ئاسمانەکاندا وەها بفڕێ و بڵێ: ئەوە کێیە بە خۆشاوێکی پیرۆز تێکەڵ بە شیر و هووم، ستایشم بکا بۆ ئەوەی لە ڕۆڵەکان سامانیان پێ بدەم؟ بە دابینکردنی خۆشاوێکی پیرۆز ستایشیان بکەن و ئەویش بارانی بەرەکەتیان بە سەردا ببارێنێت.

- تیشتەری شکۆدار و بەفەڕ لە دە شەودا، وەکوو ئەسپێکی سپی و جوان، بە گوێی زێڕین و هەوساری زێڕینەوە لە ڕووناکایی ئاسمانەکاندا هەڵفڕێ و بڵێ: ئەوە کێیە بە خۆشاوێکی پیرۆز تێکەڵ بە شیر و هووم، ستایشم بکا بۆ ئەوەی لە ڕۆڵەکان سامانیان پێ بدەم؟ بە دابینکردنی خۆشاوێکی پیرۆز ستایشیان بکەن و ئەویش بارانی بەرەکەتیان بە سەردا ببارێنێت.(بهار، ١٣٧٤: ٥٤-٥٥).

تیشتەر لە چاو ئاناهیتا، زیاتر لایەنی جەماوەری هەیە و ڕاشکاوانە ئاپۆڕای خەڵک بۆ یارمەتیدانی خۆی بانگهێشت دەکات. سەرەڕای ئەمە بەدەر لە چەمکەکان، هیچ هێمایەک لە ڕێوڕەسمی تایبەتیی ئەم ئوستووڕە نەماوە.

٢-٢- هەڵپەڕینی ئوستووڕەیی:

ڕەگی کۆمەڵە وشەکانی "Dance"، "Danza"، "Tanz"، "Danse" دەچێتەوە سەر وشەی "Tan"ـی سانسکریتی بە واتای "کێشان و درێژکردنەوە". دانس بە واتای هەست و دەربڕینی پەیوەندیی مرۆڤ لەگەڵ سرووشت، کۆمەڵگا، داهاتوو و خودایانە؛ بەوپەڕی کێشان و هێزی مومکینەوە. بەر لە هەر شتێک دانس بە واتای جێگیربوونی پەیوەندییەکی چالاک لە نێوان مرۆڤ و سرووشتە، بە واتای بەشداری لە جووڵەی کایینات و زاڵبوون بە سەر ئەوەوە".(گارودی، ١٣٨٩: ١٨) شەیبانی دانس و مۆسیقا بە کۆنترین هونەرەکان دەزانێت.(شیبانی، ١٣٤٢: ٤) ئەوەی لە لێکدانەوەی ڕێوڕەسمە سەرەتاییەکاندا بەدی دەکرێ، بەکارهێنانی دانسە بێگەلامەکان و مۆسیقای زەربییە کە دەتوانێ مێژووی دەرکەوتنی ئەوانە تەنانەت بۆ بەر لە مێژووی زمان و گفتوگۆ بگەڕێنێتەوە(براکت، ١٣٧٥)، لە ڕاستیدا مرۆڤی سەرەتایی کە نەیتوانیوە بیر و باوەڕ و سۆزی خۆی دەربڕێ، کۆمەکی لە جووڵە وەرگرتووە و لە ڕێگەی جووڵەی هاوئاهەنگ هەوڵی داوە بیر و سۆزی خۆی دەربڕێ و بۆ تێگەیشتن لە چێژ، وەک نوێژ و دواندنی خوداکانی خۆی دەست دەکا بە ئەنجامدانی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

جـــۆڵەی ڕیتمیـــک یـــان ســـەما". ئەم بۆچوونـــانە دەتـــوانین وەک هۆکارگەلێـــک بـــۆ ئوستووڕەتەوەری لە ژیانی مرۆڤ – لە سەرەتا و بەکارهێنانی دانس و سەما لە سەرەتایی‌ترین مرۆڤەکـــان و ڕێوڕەســـمەکانیان بزانین.(ملـــکپور، ١٣٦٤: ٥) ئەوان کاتێـــک لە ســـەر زەوی هەڵـــدەپەڕین و دەســـتیان لە نـــاو دەســـتی یەک دەخســـت، وایـــان دەزانـــی کە خواکانیشـــیان لە ئاسمان یان لە زەوی دەست دەکەن بە سەماکردن. هەندێ لە خەڵکانی چاخی کۆن، پێیان وابـــوو کە لە بـــنەڕەتەوە ســـەماکردن ئیشـــی خوداکـــانە و ئەوە مـــرۆڤە کە بە لاســـایی‌کردنەوە لەوان، لە سەر زەوی جووڵە و هەڵخستن و داخستنی ئەوان دووپـــات دەکاتەوە.(ذکاء، ٢٥٣٧: ٧-٦) لە لایەکـــی تـــرەوە بە بـــاوەڕی وان دێرلیـــۆ، دانس و ســـەما بە هـــیچ چەشـــنێک دیـــاردەیەکی تەنیـــا جوانی‌ناســـیانە نیـــیە و جۆرێـــک ڕێوڕەســـم و نـــوێژە کە هێـــز و وزە بە مـــرۆڤ دەبەخشێت.(زرین‌کوب، ١٣٨٨: ٢٥)

وێـــنەی ژمـــارە (١): سـەمای جـادویی ١٠٠٠٠ – ١٥٠٠٠ب.ز هەڵکـــۆڵراو لە ســـەر بەرد، ئەشکەوتی ئادۆرا، مـــۆنتە پلگرینـــۆ (مرزبان، ١٣٨٥: ٣)

لە کەلتووری کوردیدا هەڵپەڕین لە پڕنێهنیترین ڕێوڕەسم و نواندنەوەکانە کە بە گـوێرەی یادداشـت و دەسـتەکەوتە کۆنینەکـان، بنچیـنەکەی دەچێـتەوە سـەر ڕێوڕەسـمی بەرەکەتخوازی و شـوکرانەبژێری لەم دەڤەرەدا. تەمەنی ئەم ئاسـەوارانە کە هەر هەمووییان لە زاگرۆس دۆزاونەتەوە(وێنەی ژمارە ٢)، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی نۆبەردینە گلێنەی B لەگەڵ یەکەمین هەوڵی مرۆڤ بۆ تۆمارکردنی ڕووداوەکان هەتا سەردەمی دوایی. لە ئێستادا ئەم شێوازی هەڵپەڕینە لە ناو گەلانی دراوسێی کوردستان و بەشە ڕۆژاوایی‌ترەکاندا بە شێوەی ناهەمەگیر لە ئاهەنگ و بۆنەکاندا بەڕێوە دەچێ، بەڵام تەنیا لە کوردستان دەتوانین بە شێوەی هەمەگیر و هاوئاهەنگ لەگەڵ دەستکەوتە کەونارناسییەکان، ڕەگەکانی ئەم هونەرە بدۆزینەوە.(غولامی و غولامی، ١٣٩٨) بە پێی بەڵگەگەلی مەیدانی و کتێبخانەیی، ئەم هـونەرە بەدەر لە ئـاهەنگی شـایی لە ڕێوڕەسـمی چەمەری (ناشـتنی مـردوو)، بـۆنەی سـەرکەوتن، خەمـی شکسـتخواردن، خەرمانسـوور و گەلە (شـوکرانەبژێری بـۆ بەروبـوومی کشتوکاڵ)، ئاهەنگی لەدایکبوون(گوێزەبانە)، پیت و بەرەکەتی بەروبووم لە ڕۆنگرتنی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ڕووەکەکاندا، سەمای سۆفییان، زیارەتکردنی هەندێ لە شێخەکان، دووگیانبوونی ژنی نەزۆک، بەران بەردان، ڕێوڕەسمی بارانخوازی و ... بەڕێوە دەچێت، کە زۆربەی ئەم ڕێوڕەسمانە ئاخێزگەیەکی ئوستوورەییان هەیە و ئەورۆ لە شوێنە جیاجیاکانی کوردستانیشدا بەڕێوە دەچێت.

تێلجێری تەختی جەمشید، هەزارەی پێنجەمی پ.ز		گردی سییەلک، هەزارەی چوارەم پ.ز	
سەگزاوا ٤٠٠٠ ساڵ پ.ز		سەمای حاڵێتان لە گردی مووسیان، ٣٦٠٠ پ.ز	
کرماشان، هەزارەی سێیەمی پ.ز	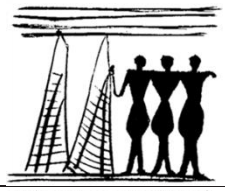	گەلە و خەرمانسوور لە گردی مووسیان، ٣٦٠٠ پ.ز	
لوڕستان، هەزارەی یەکەم پ.ز		لوڕستان، هەزارەی یەکەمی پ.ز	

وێنەی ژمارە ٢: ئەو نەخش و نیگارانەی پەیوەست بە هەڵپەڕین لە سنووری جۆراوجۆرەکانی زاگرۆس و دەوروبەری دۆزراوەتەوە (غوڵامی و غوڵامی، ١٣٩٨)

٢-٣- کۆنەسەرچەشنەکان:

تۆێژەران لە بواری تۆێژینەوەی ئەدەبی بەراوردانەدا هەمیشە هەڵوەدای ئاخێزگە و سەرچاوەی هاوبەشی نێوان ئوستووڕە، ئایین و ئەدەب بوون و هەر دەم پێیان وا بووە کە لە هەموو ئایینە کۆنەکاندا ئوستووڕە جێگەی باوەڕە ئایینییەکانی گرتۆتەوە. بە جۆرێک کە ئوستووڕە و ڕێوڕەسمەکان بوونەتە دووانەی یەکتر؛ بەو جیاوازییەی کە ئوستووڕە لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ لێکۆڵینەوە کوردی

سەر ئاستی چەمکیدا دەژی و ڕێوڕەسم لە سەر ئاستی کردەوەدا.(روتون، ١٣٨٥: ٤٩-٥٢) ئەم ئاخێزگە هاوبەشانە، هەر ئەوانەن کە بە "بێچمی چەشنی یان نموونەیی" یان هەمان "کۆنەسەرچەشن[٧]" ناویان لێ دەبەن؛ وشەیەک کە یەکەم جار یۆنگ[٨] بە کاری هێنا و سەرچەشنە دووپاتبووەکانی بەرهەمهاتووی ئەزموونەکانی ناوشیارگەی گشتیی مرۆڤ – کە بریتییە لە وێنە و ناوەڕۆکە چەشنییەکانی ئەدەب، ئوستووڕە، ئایین و خەونەکان"(اژەای و عربجعفری، ١٣٩٦: ٧١)، هەر بۆیە ئوستووڕەکان هەمیشە چەمک و مانا دەکەنە فۆرم و بێچم بۆ ئەوەی شیاوی تێگەیشتن بن.(بارت، ١٣٧٥: ٥٨) دروستکردنی نموونەگەلی هەتاهەتایی هەم دەتوانێ بە شێوەی زەینی بێ و هەم بە شێوەی نموونەی بەرهەستانە، کە ئافرێنەرەکەی دەبێ بیکا بە وێنەیەکی هەتا هەتایی هەرمان و لایەنە بەرهەستەکانی لەگەڵ سەرچەشنە نەدیتنییەکاندا هاوئاهەنگ بکات. ئەم ڕەوتە لە ڕێگەی گرێدانی نەدیتنییەکان لەگەڵ بێچم و فۆرمە چەشنییەکان کە لە ناوشیارگەیدا بوونیان هەیە، ئەنجام دەدرێت.(یۆنگ، ١٣٧٨: ٣٨٦) لە هەموو ئوستووڕە و ئایینەکاندا بازنە لە بێچمە گرنگەکانە؛ لە دێرزەمانەوە لە ناو خەڵک و کەلتوور و شارستانییەتە جۆراوجۆرەکان (لە شارستانییەتی سەرەتایی هیند و ئێژەوە بگرە تا دەگاتەوە سووڕپێستەکانی دانیشتوانی ڕەسەنی ئەمریکای لاتین)دا وێنەی بازنە (ماندالا یان مەندەلە) دەورێکی گرنگی لە بێچمدانی ڕێوڕەسم، بیر و باوەڕ و هەندێ جار ئایدۆلۆژیا و هەڵسوکەوتی مرۆڤەکاندا بووە، هەتا ئەو جێیەی کە هەر چەشنە خوێندنەوە و تێڕامان لە سەر هەبوونناسی، ئوستووڕە، ئایین و ئایینزاکان، عیرفان و مۆتیفە عیرفانییەکان، بە بێ سەرنجدانە سەر دەوری گرنگی ئەم کۆنەسەرچەشنەی بازنە (ماندالا یان مەندەلە) ناتەواوە.(حسینمدنی، ١٣٩٧: ٢٨٥) ماندالا لە بازنەی هاوناوەند چێ دەکرێ کە هەر هەموویان ڕەهەو ناوەندێکی ناوخۆیی یەکیان گرتووە.(دوبوکور، ١٣٧٦: ١٠٦) کەواتە دەتوانێ ڕەنگدانەوەیەک لە دنیای مەعنەوی لەم جیهانەدا بێت. یەکگرتنی بازنەکان لە ماندالادا، کردوویەتی بە شوێنێک بۆ چربوونەوەی هۆش، ڕێبازی دەروونی و پیشاندەری ئاراستەی ڕەبەنەکان.(کوپر، ١٣٧٩: ٢٩١) لە هونەرە وێنەییەکانی هیند و خۆرهەڵاتی دووریش، ماندالا بە شێوەی بازنەگەلی چوار و یان هەشت تیشکی دەکێشرێنەوە کە جیهان و پەیوەندییەکەی لەگەڵ هێزە خوداییەکان پیشان دەدات.(یونگ، ١٣٧٨: ٣٨) لە هەندێ لە ماندالاکانیشدا چوارگۆشەیەک لە ناو بازنەیەکدا دیارە. لەم بێچمانەدا دەتوانین بازنە بە هێمای ئاسمان و چوارگۆشە بە هێمای زەوی لە قەڵەم بدەین.(دوبوکور، ١٣٧٦: ١٠٤) جیاوازیی کۆنەسەرچەشنی ماندالا لە شارستانییەتە جۆراوجۆرەکاندا پێویستیی بە توێژینەوە لەبارەی ئەم بوارە بۆ وەدەستهێنانەوەی نواندنەوەکانیان لە بێچم یان چەمکەکانی هەر کەلتووڕێکدا زەرووری دەکات.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

٣- ئەنجامەکانی توێژینەوە:

٣- ١- هەڵپەڕکێ

هەڵپەڕکێ یان سەمای کوردی بەشێکی گرنگ و زیندووی فەرهەنگی کوردییە و لە کوردستاندا بە سەدان جۆری جیاوازی هەیە و هەر ناوچەیەک لەوەدا تایبەتمەندیی خۆی هەیە (حەمەڕەش، ٢٠١٣: ٣٥٥) و لە نهێنیترین تایبەتمەندییە فەرهەنگی و کەلتوورییەکانی کوردستان دێتە هەژمار. ئەو ڕێوڕەسمانەی کە بە بەڕێوەبردنیان هەڵگری جووڵەی ڕێکوپێک و پێناسەکراو، ژێست، لێنانی چێشتێکی تایبەت، ژەنینی مۆسیقا، گۆرانیچڕین (هەندێ جار بە مێلۆدی و دەقی تایبەتەوە) و جلوبەرگی دیاریکراوە و لە جۆرە جیاوازەکانی ڕێوڕەسمی بەرەکەتخوازی و شوکرانەبژێریدا کەڵکیان لێ وەردەگیرێ و بەم تایبەتمەندییانە دەتوانین لە کۆی ڕێوڕەسمەکاندا جێی بکەینەوە. ئەگەرچی لە هەندێ لە نەتەوەکاندا بە شێوەی سنووردار هەڵپەڕین و سەمای فۆڵک بەدی دەکەین بەڵام وەک پێشتر ئاماژە درا ئەمە تەنیا لە کوردستاندا بە شێوەی گشتگیر، ڕێکوپێک و یاسادار و هاوئاهەنگ لەگەڵ دەستکەوتە کۆنینەکان ئەنجام دەدرێت. لە تایبەتمەندییە گرنگەکانی ئەم ڕێوڕەسمە دەتوانین ئاماژە بکەین بە جووڵەی بازنەییانە، گۆرانی، ڕەگەزێتی بە پێی جۆری ڕێوڕەسم و شادی لەم ڕێوڕەسمەدا (بەدەر لە چەمەری).

٣- ١-١- هێما پیرۆزەکانی هەڵپەڕین:

بە ئاوڕدانەوە لەوەی کە مریەم نێعمەت تاووسی لە وتاری "ڕەمزکۆڵینی هەندێک ئاییینی بارانخوازیی ئێران" هەندێ هەلومەرجی تایبەتیی بۆ بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمە ئوستوورەییەکان پێناسە کردووە، دەتوانین لە خوارەوە ئاماژە بە چەند هێمایەکی هەڵپەڕین بکەین کە دەیخاتە ڕیزی ڕێوڕەسمەکەوە:

- **ماندالا و بازنە:**

ماندالا لە هەموو کەلتوور و فەرهەنگە مرۆییەکاندا بە فۆرمی جۆراوجۆر خراوەتە ڕوو (کرباسیان و ایمان‌طلب، ٢٠١٥، ٦-٧) و دەتوانێ بە هەموو بێچمێک خۆی بنوێنێت. "بوا" لە بەشی کردەوە و دروشمی جادووگەری لە کتێبی "ژیانی کوردەواری"دا پاش ئاماژەدان بە هەندێ کردەوەی جادووگەری لە کوردستان سەرنجێ دەخاتە سەر بازنە و دەڵێ: "لە ناو کورددا شتێکی زۆر سەیرتر هەیە، ئەویش بەکارهێنانی بازنەی جادوگەرییە" و بۆ شی‌کردنەوەی ئەم بابەتە سەرنج دەخاتە سەر بازنە لە ناو شێخی کورد و ئایینەکانی گۆران و ئێزدی.(Bois,١٩٦٦:١٠٢-١٠٣) جۆرج گۆرجیۆڤیش ڕوونکردنەوەیەکی سەرنجڕاکێش لەبارەی ئێزدییەکانی ئەلکساندرۆپێک (گیۆمەری ئەورۆیی ئەرمینیا) سەبارەت بەم دیاردە دەخاتە ڕوو:

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

کورێکی منداڵم بینی که کۆمەڵێ منداڵی دیکه دەورەیان دابوو؛ کورە زۆر دەگریا و جووڵەی سەیر و سەمەری دەردەهێنا، منداڵەکانی دیکه پێدەکەنین، چوومه نزیکەوە، پرسیارم کرد: ئەوە چییە؟ زانیم ئەو منداڵە ئێزدییە و بە دوورییەوە بازنەیان کێشاوەتەوە، ئەو نەیدەتوانی لێی دەرباز بێ مەگەر ئەوەی که بیانسرپبایەتەوە. کورە هەوڵێکی زۆری دەدا که لە بازنەکه بێتە دەرەوە بەڵام نەیدەتوانی. من چوومه پێشترەوە و بەشێکیم سرپییەوە و بەم شێوە توانی لەو بازنەیە دەرباز بێت.(بەگێڕانەوە لە؛ آساطوریان و آراکلوا، ۱۳۹۷: ۲۵۵)

کەسگەلێک وەکوو بوا و چەڵەبی ئاماژە بە ڕای ئێزدییەکان سەبارەت بە بازنە دەکەن. ئەو بابەتەی که لێرەدا زۆر گرنگە ئەوەیە کە؛ نابێ لە بازنەیەک؛ تەنانەت بازنەیەکی خەیاڵی که ئێزدییەک بە دەوری خۆیدا دەیکێشێتەوە، تێپەڕ بیت، مەگەر ئەوەی بیسڕێتەوە.(هەمان: ۲۵۵) لەم کەلتوورەدا بە کێشاندنەوەی بازنە، پەرژینێک لە نێوان دنیای نگریس و پاریزراودا دروست دەبێ که ناوەڕۆکەکەی بە پێی خواستی بازنەکێشە. ئەوەی که بوا ناوی دەنێ بازنەی جادوو، دەتوانێ دەرەنجامی بەستنی پەیمان بۆ هەر بازنەیەک بێ که دەکێشرێتەوە، هەر بۆیە بازنە وەک بێچمێکی پیرۆز دەتوانێ بە فرەڕەنگیی داخوازی و گۆڕانکاری ویرد و وشە بکێشرێتەوە.

بەشێکی تری کۆنەسەرچەشنی ماندالا وەک کۆمەڵە چەمک دەردەکەوێت. لە کەلتووری کوردیدا هاوشێوەی زۆربەی ئوستووورە ڕۆژهەڵاتییەکان زەوی و ئاسمان ڕەگەزێتی و بێچمیان بۆ پێناسە کراوە، بۆ وێنە لە بەیتی ئوستووورەیی "عەرد و ئاسمان"ی ئێزدییەکان، هەمبەرایەتییەک لە نێوان زەوی و ئاسمان لە سەر سەلماندنی پیرۆزتربوونیان ئەنجام دەدرێ، لە کۆتاییدا (لە بڕگەی ۳۷-۳۸)ی قەول، دەبینین که زەوی بە ڕەگەزی مێینە و ئاسمان بە ڕەگەزی نێرینە دەناسرێت:

۳۷. ئەزمان دبێژتە خووەیە (خوشکی خۆی)
خودێ ل سەر من و تە شەهدەیە
بەلێ من ژی حەیفا تە ئی وەلەیە.
۳۸- خاترا تە ڕەحمانێ
پێک هاتن عەرد و عەزمانێ
وەکی خوشک و برانێ
ئەم د کێمین، خودیی تەمامە.(بەگێڕانەوە لە؛ جندی‌ڕەشو، ۲۰۰٤، ۲۲٤)

لە هەڵپەڕکێدا، کۆمەڵی هەڵپەڕێن بە بڕینی ڕێگەیەکی بازنەیی لە سەر زەوی، هەم لە ڕووی ڕەگەزێتی و هەمیش بێچمێکی کۆنەسەرچەشنانەی ماندالا دەکێشنەوە کە ئاوێتەیەکە لە بازنە (ڕێگەی هەڵپەڕین) و چوارگۆشە (هێمای زەوی) یان هەمان ڕەگەزێتیی

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

ژنانە و پیاوانە بۆ ئەوەی شوێنەکە پیرۆز بکرێ و خواستی ڕێوڕەسمەکە بێتە دی. لە ڕاستیدا کۆمەڵێ هەڵپەڕێن ڕێگەیەکی بازنەیی دەپێون کە ناوەندی ئەو شوێنە تەواوکەری ئەو ڕێوڕەسمەیە. بۆ وێنە لە هەڵپەڕینی خەرمانسۆر ئەم ناوەندە هی گەنم یان بەروبوومی کشتوکاڵە و لە هەڵپەڕینی شایی و هاوسەرگیری هی ئامێری ژەنیاران و شایەرانە. هەر بۆیە هاتنی کەسانی دیکە (بەدەر لە منداڵان) بۆ ئەم ناوەندە جوان نییە، تەنانەت ئەگەر یەکێک لەو کەسانەی لە ئەڵقەی هەڵپەڕینەکە بێتە دەرەوە، هاتنە دەرەوەی بە شێوەی جووڵە بەرەو دەرەوەی بازنەکە ئەنجام دەدرێ نە ناوەوەی، مەگەر ئەوەی کە بە نیازی گۆڕینی شوێنێک لە پێگەی هەڵپەڕین بێت. هەر ئەم خاڵانە پەیوەندیی ڕێگەی بازنەیی هەڵپەڕین لەگەڵ کۆنەسەرچەشنی ماندالا و گرنگیی بازنە لە ئایینە کۆنەکانی کوردستان دەسەلمێنێ، واتە بە پیرۆزکردنی شوێن، کۆمەڵێ یاسای تایبەتیی بۆ پێناسە دەکرێ، کە بەکارهێنانیان لە پێویستییەکانی ئەم ڕێوڕەسمانەیە.

- **فرەڕەنگیی ڕەگەزێتی لە ڕێوڕەسمەکانی هەڵپەڕیندا:**

بە پێی جۆری داخوازی و خواست، دەستەڕەوی لە هەڵپەڕیندا دەتوانێ بە شێوەی تاکڕەگەزی (ژن یان پیاو) یان دووڕەگەزی (گەنمۆجۆ یان ڕەشبەڵەک) بەڕێوە بچێت. بۆ وێنە لە داخوازی بۆ زیادبوونی بەربووم لە ڕێوڕەسمی قڕەپیرەژن، ڕەگەزی نێرینە ئەم داخوازییە بۆ دایکی زەوی بەڕێوە دەبات. لە ڕێوڕەسمی داخوازی منداڵدا، ژنانی نەزۆک بە دەور کۆتەڵی پیاوانەدا هەڵدەپەڕن. لە ڕێوڕەسمی گەنم و جۆ ئەوە ژنانن کە دەتوانن بۆ هەڵپەڕین ڕەگەزی بەرامبەر بۆ هاوڕێیەتی دەستنیشان بکەن، ئەم کەسە دەتوانێ نامۆ بێ، بەڵام دەستگرتنیان تەنیا لە ئاراستەی بازنەدا بابەتێکی ئاساییە و لە دەرەوەی ئەمەدا لێکەوتەی خراپی بەدواوەیە، لە لایەکی تریشەوە هاتنە دەرەوەی پیاوان لەم بازنە، بەر لە ئافرەتێک (دۆ) بابەتێکی ناحەز و بێڕێزییە بەو ئافرەتە.

- **خواردن و خواردنەوەی خۆراکی تایبەت:**

بە پێی جۆری بۆنە، بەڕێوەبردنی هەر کام لەم ڕێوڕەسمانە لەگەڵ خواردنی تایبەت ئەنجام دەدرێت. بۆ وێنە لە ڕێوڕەسمی شوکرانەبژێریی بەروبوومدا (خەرمانسۆر) چێشتی دانەوێڵە کە تێکەڵێکە لە دانەوێڵە تازەکانی ئەو ساڵە، لێ دەنرێ و لە هەڵپەڕینی لەدایکبوونی منداڵ حەڵوا بە پێکهاتەی تایبەتەوە ساز دەکرێت.

- **پۆشاک:**

بۆ هەڵپەڕین هەمان جلوبەرگی ڕەسەنی کوردی لەبەر دەکرێ، هاوشێوەی ئەوەی زۆربەی گەڕۆکەکان ئاماژەیان بە جلوبەرگی کراوە و جیاوازی کورد لە چاو وڵاتە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

ئیسلامییەکانی دیکە کردووە. ئەم پۆشاکە بەشێکە لە گشتێتیی هەڵپەڕین کە دەبێ ڕەچاو بکرێت.

- **وتە و مۆسیقا:**

هەر کام لەم ڕێوڕەسمانە بە مۆسیقای تایبەتی خۆیان بەڕێوە دەبرێن، لە چەمەریدا خۆوێژی بە دوای مردوودا، لە قرەپیرەژن مۆسیقا و ئاوازی هاوئاهەنگ لەگەڵ جووڵەی تایبەتی هەڵپەڕان بەڕێوە دەچێت. دوکتۆر عەبدولکەریم سرووش (مامۆستا ئاریاس)[٩] ئاماژەی بە چەند جۆر هەڵپەڕکێ و دیلان لە باکوور دەکا کە هەر کام لەمانە بە گۆرانییەکی تایبەتەوە ئەنجام دەدرێن.

- **ژمارە:**

هەڵپەڕکێ لە جووڵەگەلێکی ڕێکوپێک پێک هاتووە، گەر سەرنجیان بدەین دەبینین کە تێکەڵ بە ژمارە بوون و ئەم ژمارانە لە هەنگاوی چوونەپێش و گەڕانەوەدا کاریگەری لە سەر دیسیپلینی هەڵپەڕینەکە دادەنن. ئەگەر لە گۆشەنیگای مالینۆفسکییەوە سەیری ئەم ڕێوڕەسمانە بکەین و جادوویی‌بوونیان قبووڵ بکەین، بێگومان دەتوانین ئەم ژمارانە بە شێوەی وردتر و نهێنی‌تر لێک بدەینەوە. ئەگەرچی ڕێژەیەکی کەمی هەڵپەڕینەکان (تایبەتی ڕێوڕەسمەکان) شێوازی سەرەتایی خۆیانیان پاراستووە و سەبارەت بە ڕێوڕەسمی داخوازی کە بە هەڵپەڕین ئەنجام دەدرا، وردەکارییەکی تەکنیکی لە بەردەستدا نییە. بەڵام دەتوانین لە دووپاتبوونەوەی ژمارەگەلی ١، ٢، ٣ و ٧ ئەم شتە گرنگەمان بۆ دەربکەوێ کە بە پێی داخوازیی تاکەکان کێشانەوەی هەر کام لەم ژمارانە لە سەر ئەڵقەی هەڵپەڕکێ نهێنیی تایبەتی هەبووە و بۆ هەر کام لەم ڕێوڕەسمانە هاوئاهەنگ لەگەڵ گۆرانیی تایبەت (وێرد) داوای هەڵپەڕکێیەکی تایبەت کراوە.

٣- ٢- جۆرەکانی هەڵپەڕینی بارانخوازی:

یەکێک لە ڕێوڕەسمەکانی داخوازی کە هەڵپەڕکێی تێدا بەدی دەکەین، ڕێوڕەسمی بارنخوازییە. ئەم ڕێوڕەسمە بە سێ جۆری جیاواز بەڕێوە دەچێ کە جیاوازییەکەیان بە ئاشکرا بریتییە لە تەمەن، شوێنی ئەنجامدانی ڕێوڕەسم، شێعر و ڕەوتی ئەنجامدانی ڕێوڕەسم. لە ژێرەوە هەر کام لە هەڵپەڕکێکانی باران شێ دەکرێنەوە:

٣-٢-١- بووکەبارانە و کچانی پێنەگەیشتوو:

ئەم ڕێوڕەسمە بە ناوەکانی بووکەبارانە، وەیوڵە وارانێ، بویکابارانێ، چۆلی قیزک، کولی قیزک و ... لە ناوچە جیا جیاکانی کوردستاندا بەڕێوە دەچێت. لەو سەردەمانەدا کە پێویستە باران ببارێ و کەچی ناشبارێ، منداڵان گەمەی بووکە بە بارانێ دەکەن(سەجادی، ١٣٩٩: ٢٤٥)، کە زۆربەیانکچی چکۆلە و نیمچە عازەب و جاری وایە کچی عازەبیشیان لەگەڵە.(ڕەشیدی، ٢٠١٣: ٢٨٠) چەن منداڵ لە گەڕەکدا کۆ دەبنەوە، داڕێکی درێژ دێنن لەگەڵ داڕێکی کورتتر لەو، ناوەڕاستی کورتەکە بە دەزوو چەپ و ڕاست دەبەستن بە لای سەرووی درێژەکەوە وەکوو وێنەی "خاج"ی لێ دێ.(سەجادی، ١٣٩٩: ٢٤٥) ئەوجار دەهاتن بە دەسرەی سوور و سپی دەوروبەری ئەو دارانەیان توند دەکرد و یەکدوو دەسماڵی سووری جوانیان لە سەری دارە درێژەکە دەهاڵاند وەک سەر و شەدە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

دیاری دەکرد. گێڵگێڵە و ڕیشۆڵیشیان بۆ وێ دەخست، لەو لاشەوە دارە لابەلایەک وەک دوو دوستی بووکێ حەریر و پەشمینەیان وێ دەخست دەبووە دەستی بووکێ. جاری وابوو تاس کڵاویشیان لە سەر بووکێ دەکرد ئیتر دەهاتن کراسێکی سووری دردێژیان لەبەر بووک دەکرد و نێویان دەنا بووکەبارانە و کچێک یان دوو کچ کە لە هەموان گەورەتر و جوانتر بوایە بووکەبارانەکەیان هەڵدەگرت(ڕەشیدی، ۲۰۱۳: ۲۸۰) و منداڵەکانی دیکە دەکەوتنە دوایان. بووکەبارانە زۆرتر لە بەینی عەسر و ڕۆژئاوادا ئەیکەن. ئەگەڕێن بە ماڵانەوە(سەجادی، ۱۳۹۹: ۲٤٥)، هەر کە چوونە ناو حەوشەی هەر ماڵێک بە یەک دەنگ دەڵێن:

هەیارانە بووک بارانە/ گەنم ڕزی لە چاڵانا/ گەنمی حەسەن وحوسەینانە/هەموو قوژبوون لە تینانە یان:هەیاران و مەیاران/ یاخوا بنێری باران/ لۆ فەقیر و هەژاران/ ئەم سالّ ببارێ باران (شریف، ۱۹۷۱: ۱۰۹).	هەناران و مەناران/ یاخوا داکاتە باران/ باران باران بۆ منالّان/ بۆ باخچەکەی ناو مالّان/ بۆ بەرخ و کار و دایکان/ بۆ زەوی و زار بۆ پاکیان/ هەناران و مەناران/ یاخوا داکاتە باران (سەجادی، ۱۳۹۹: ۲٤٥).	بووکەبارانە ئاوی دەوێ/ ئاوی نێو دەغڵانی دەوێ/ هێلکەی بارۆکانی دەوێ/ دەرزی گەورەکچانی دەوێ/ دۆعای پیاوچاکانی دەوێ/ بەرمووری بێوەژنانی دەوێ/ شەکری دەشارانی دەوێ/ مێوژی دەئالانی دەوێ/ یاری منداڵانی دەوێ" (ڕەشیدی، ۲۰۱۳: ۲۸۱).	بویکا مە باران باران/ بویکا مە باران باران/ بویکا مە باران دەڤێت/ گەنمێ دو چالان دڤێت/ بویکا مە خێڵی خێڵی/ ئەم نادەین حەسەن گێڵی/ دەی دەینە ئامێدیا/ دا دەینن سەر کۆرسیا (طیب، ۲۰۰۲: ۸۰).	وەیوەڵە بادێ سەروو بیرا/ واران وارۆ پەی فەویرا/ واران وارۆ پەی خەڵەی/ گیواو بزیۆ پەی گەڵەی/ واران وارۆ پەی کۆسارا/ مریچلێ بلاوە چێرپاسارا/ ئاوی گنۆ ڕا جۆ بە جۆ/ سەوزەی باوە کەش و کۆ[10]	واران وارێ وە خشێ/ خودا برام نەکوشێ/ واران وارێدن لە سەر/ تەق تەق تەق تەق تێ لە دەر/ ئەوریڵ ئەڕا کام لا چن/ ماشین نەیرن وە پا چن/ ئەورەیل لچ نانەسە زەو/ زقم نەخوەی وە توو شەو/ وا کەوشێڵێ کەیدەو پا/ یەک یەک ئەوریڵ دێدەو لا/ هەم زەرینە و سیمینە/ چەنە چەنێ ڕەنگینە/ خودا واران نەتووڕێ/ پا لە وڵاتم بووڕێ[11]. (شێرزادی، ۱۳۹۹).

خشتەی ژمارەی ۱: چەند نموونە لەو شێعرانەی کە لە ڕێوڕەسمی بووکەبارانەدا دەوترێنەوە.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

کابانی ماڵەکەش کۆتکە ئاوێ، یا جامە ئاوێ دەپرژێنێ بە سەر بووکۆکە و دەرزیەکی لێ دەدا (شریف، ۱۹۷۱: ۱۱۰)، ئەمجار چییان هەبێ پێیان ئەدەن: گوێز، مێوژ، سرنچک، هەنجیری وشک، تووی وشک و ... چی هەبوو ئەوەیان دەدەنێ، هەندێ ماڵ سەرەڕای ئەوانە پارەشیان دەدەنێ، ماڵی وا هەیە نوقڵ و نەبات یان ئەو وشکە مێوانە کە بۆیان دەهێنن دەیکەن بە شاباشی بووکەکە و دەیکەن بە سەریدا و منداڵەکان کۆی دەکەنەوە. کە لەو ماڵە ڕزگاریان بوو ئەچن بۆ ماڵێکی دیکە. بەم جۆرە دەگەڕێن تا باران دەبارێ و لە ڕاستیشدا زۆر جار باران دەبارێ. هەر کە چەن تنوکێ باران هاتە خوارەوە لە ئاسمان و دای لە بووکەکەیان ئەو بارانە زیاد دەبێ و بە تەواوی بووکە بە بارانەکەیان تەڕ دەبێ، کە ئەمە بوو ئیتر واز لە گەڕان دێنن؛ ئەوا ئیتر بە ئارەزووی خۆیان گەیشتن، پاش ئەوە دەچن ئەو شتانە کە کۆیان کردۆتەوە لە بەینی یەکدیدا بەشی دەکەن و ئیتر بووکەکەش تێک دەدەن.(سەجادی، ۱۳۹۹: ٢٤٦) لە هەندێ لە ناوچەکاندا پاش ئەنجامدانی ڕێوڕەسم و کۆکردنەوەی نەزرییەکان (کە زۆربەیان ڕووەک و شەکر و نەباتن) دەچنە گوندەکانی دەوروبەر و شوێنێکی باش بۆ مانەوەیان هەڵدەبژێرن و بە نەزرییەکان خواردنێکی شیاو ئامادە دەکەن. هەتا کاتی ئامادەبوونی چێشت، منداڵان بە دەور نەزری و بووکی هەڵدراودا سەما و شایی دەکەن.(طیب، ۲۰۰۲: ۸۱) نادری چەند جۆر هەڵپەڕکێ بە ناوەکانی ڕاستە، هەڵگرتن، فەتاح پاشایی یا چەپی بۆ ئەم ڕێوڕەسمانە پێناسە دەکا(نادری، ١٤٠٠: ۱۹۰)، ئەگەرچی ئەم هەڵپەڕینانە ناتوانین بۆ هەموو ناوچەکانی کوردستان بیگشتێنین. بەڵام بە پێی منداڵبوونی پۆلی بووکبەدەستەکان دەتوانین بەم شێوە بەڵگە بهێنینەوە کە لە هەر ناوچەیەکدا هەڵپەڕینی باو و تایبەت بەو ناوچەیە بۆ ئەم ڕێوڕەسمانە بە کار هێنراوە.

لە تایبەتمەندییە گرنگەکانی ئەم ڕێوڕەسمانە دەتوانین ئاماژە بە بوونی کچانی تازەپێگەیشتوو، باڵای کچی هەڵگری بووکەکە، بووکێک کە هاوزای خواژنی بارانە، جلوبەرگی سووری بووکەڵە، دەرزی لێدان و نەزرییەکان بکەین. لەم ڕێوڕەسمانەدا سەرنجی هەموو ئەنجامدەرانی ڕێوڕەسم ڕوو لە ئاسمانە و تەنانەت نەزرییەکانیش لە ئاسمانەوە بە سەر بووکەڵەدا دەپرژێنرێت.

۳-۲-۲- کچانی عا کچانی عازەب:

زەب و پێگەیشتوو ڕێوڕەسمی هەڵپەڕینی بارانیان ئەنجام دەدا و لەو ڕووەوە کە بەتەنیایی و بەدوور لە چاوی چاودێر ئەنجام دەدرا، کاریگەرییەکی بەرچاوی لە سەر نەنووسران و یان نادیاربوونی وەردەکاریی بەڕێوەچوونی ئەم ڕێوڕەسمە داناوە. بەڵام لە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

هێماکانی ڕێوڕەسمی تایبەتی ئەوانە لە ناو چیرۆکی منداڵانەی "**بز شیردا بۆ داپیردا**" بوونی هەیە کە لە ژێرەوە بە کوردی دەخرێتە ڕوو:

" پیرێژنێک، لە ماڵی دنیا بزنێکی هەبوو هەموو ڕۆژێ شیرەکەی هەوێن دەکرد و لە حەوشەی لەبن سوێنە دەیشاردەوە. ڕێوییەکی بەدفەڕیش هەبوو. بر شیری پیرێژنەی فێر بووبوو و هەر پیرێژن چاوی لێ غافڵ دەکرد دەچووە زگ سوێنە و شیری دەخوارد. پیرێژن نەیدەزانی شیرەکەی چی لێهاتووە. هەتا ڕۆژێک دەستی دایە تەوەرداسێک و خۆی مات کرد. زۆری پێ نەچوو مام ڕێوی پەیدا بوو. چاوێکی گێڕا و ڕایکرد بۆ لای سوێنەکە. پیرێژن نەیکردە نامەردی و بە هەموو هێزی خۆی تەوەرداسێکی هاویشتە ڕێوی. ڕێوی کلکی پەڕی و بە کلکێکی قوڵەوە چووە لای ئاواڵەکانی. دۆست و برادەرەکانی گەلێکیان گاڵتە پێکرد. هەر بە دەوریدا دەهاتن دەیانگوت: مام ڕێوی قوڵتە قوڵتە، مام ڕێوی شەرمم بە تۆ. ڕێوی ناعیلاج هاتەوە لای پیرێژن و گوتی: پیرێژن وەرە تۆ ئەو خودایە کلکە قوتەم بدەوە. پیرێژن گوتی: دەیجا ئەتۆ شیرەکەم بۆ بێنەوە با منیش کلکە قوتەت بدەمەوە. مام ڕێوی هەستا و چووە لای بزن. گوتی: " بز شیر دە، شیر بۆ داپیر دە، بەشکم کلکە قوڵەم وێدا". بزن گوتی: "بچۆ بۆ لای دار، گەڵام بۆ بێنە با شیرت بدەمێ". مام ڕێوی هەستا ڕۆیی بۆ لای دار گوتی: "دار گەڵا دە بۆ بز دە، بز شیردا بۆ داپیر دا، بەشکل کلکە قوڵەم وێدا". دار گوتی: "مام ڕێوی هەستە بچۆ ئاوم بۆ بێنە، ئاوم دە بن کە ، جا ئەودەم وەرە گەڵات دەدەمێ". مام ڕێوی هەستا چووە لای کانی و گوتی: "کانی ئاو دە بۆ دار دە، دار گەڵا دا بۆ بز دا، بز شیر دا بۆ داپیر دا، بەشکەم کلکەقوڵەم وێدا". **کانی گوتی: بچۆ بانگی کچۆڵان بکە با بێن لە سەرم چۆپی بگرن ڕێوی چووە لای کچۆڵان و گوتی: "کیژ چۆپی کە لە کانی کە، کانی ئاو دا بۆ دار دا، دار گەڵا دا بۆ بز دا، بز شیردا بۆ داپیر دا". کیژ کوتیان ئێمە کەوشمان نییە هەتا پێی هەڵپەڕین**، مام ڕێوی چووە لای کەوش دروو و گوتی: "وەستا کەوش کە بۆ کیژ کە، کیژ چۆپی کە لە کانی کە، کانی ئاو دا بۆ دار دا، دار گەڵا دا بۆ بز دا، بز شیردا بۆ داپیر دا". وەستا گوتی: بچۆ هێلکەم بۆ بێنە، ڕێوی چووە لای مریشک گوتی: " مریشک هێلکە کە بۆ وەستا کە، وەستا کەوش کە بۆ کیژ کە، کیژ چۆپی کە لە کانی کە، کانی ئاو دا بۆ دار دا، دار گەڵا دا بۆ بز دا، بز شیردا بۆ داپیر دا". مریشک گوتی: زۆر باشە بچۆ هەرزنم بۆ بێنە. ڕێوی ماوەیەکی گەڕا و تووشی کابرایەک بوو. کابرا گێرەی هەرزەنی دەکرد. ڕێوی گوتی: "مامە هەرزن دە بۆ مریشک دە، مریشک هێلکە کە بۆ وەستا کە، وەستا کەوش کە بۆ کیژ کە، کیژ چۆپی کە لە کانی کە، کانی ئاو دا بۆ دار دا، دار گەڵا دا بۆ بز دا، بز شیردا بۆ داپیر دا". کابرا گوتی باشە دەتدەمێ، بەڵام جارێ وەرە برێک گێرە لێبخورە با منیش برێک بحەسێمەوە. ڕێوی برێکی قوتە قوت کرد، قۆپییەکی لێ دیار بوو، چوو خۆی دە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

قـۆپی هەڵکێشـا و هـات دە نێـو هەرزەنەکەدا گەوزی، ئەوەنـدە هەرزن پێـوە نووسـابوو نەیدەتوانی هەستێتەوە بە هەزار زەحمەت خۆی گەیاندە مریشکەکە و لەوێ خۆی تەکاند. مریشک هەرزەنی خوارد و هێلکەی کرد. ڕێوی هێلکەی برد بۆ وەستا. **وەستا کەوشی درووو. کەوشی برد بۆ کێژان، کێژ لە سەر کانی چۆڕییان گرت. کانی ژیایەوە و پڕ بوو لە ئاو.** ئـاوی بـرد بـۆ دار و دار گەڵای گـرت. گەڵای بـرد بـۆ بـزنە، بـزن شـیری دایـێ. شـیری بـرد بـۆ داپیـر. داپیـریش کلکـی وێخسـتەوە و زەنگۆڵەیەکیشـی پێـوە هەڵواسـی تـا دوای ئەو هەمـوو ناڕەحەتی و زەحمەتە بڕێ دڵی خۆش بکا و ... .(پایانیانی، ١٤٠٠: ٧٥-٨١) ".

لەم گێڕانەوەدا دەبینین کە مەرجی کانی بۆ زیادکردنی ئاو، ئەوەیە کە کۆمەڵێ کێژی پێکەیشـتوو و بە کەوش و پـێڵاوی سـوورەوە[١٢] بـێن بە دەور کانیـدا هەڵپەڕن. لە هەنـدێ لە گێڕانەوەکانـدا ئامـاژە بە هەڵپەڕینـی پـاش شـتنی دەموچـاوی کچـان لە کانیـدا کـراوە. لە تایبەتمەنـدییە گرنگەکـانی ئەم ڕێوڕەسـمە دەتـوانین ئامـاژە بە بـوونی کچـانی عـازەب وەک هـاوزای خـواژنی بـاران، بـوونی پـێڵاوی سـوور، هەڵپەڕین و کـانی بکەیـن. لەم ڕێوڕەسـمەدا سەرنجی ئەنجامدەرانی ڕێوڕەسم لە سەر ئاوی ژێرزەوینی و ئاوی ڕەوانە.

٣- ٢-٢- ژنان:

ژنـانیش هاوشـێوەی کچـانی عـازەب، ڕێوڕەسـمی هەڵپەڕینـی بارانیـان بەتەنیـا و بەدوور لە چـاوی چـاودێر ئەنجـام دەدا، هەر ئەمەش کـاریگەرییەکی زۆری لە سـەر نەنووسـرابوون و نادیـاربوونی وردەکـاریی بەڕێـوەبردنی ئەم ڕێوڕەسـمە دانـاوە. تۆمـا بـوا لە کتێبـی ژیـانی کـوردەواری بە شـێوەیەکی گشـتی ئامـاژە بە هەڵپەڕینـی بـاران دەکـا و دەڵـێ: یەکێـک لە نەریتەکـانی بـاران بەم چەشـنە بەڕێـوە دەچـێ کە ژنـان جـوانترین جـل لەبەر دەکەن و بە کۆمەڵ دەچـن بـۆ دێیەک کە درەختێکـی پیـرۆزی تێدا بێت. دوای ئامادەکردنی کاسـە و کەوچکـی چێشـتلێنان، بە دەوری قـابلەمەی چێشـتەکە دەسـت دەکەن بە هەڵپەڕکـێ و چـاوەڕوانی کـوڵانی چێشـتەکە دەکەن، دوای ئەوەی لە نـانخواردن بـوونەوە، ئـاوپرژێنی جـوانترین جلـوبەرگی یەکـێ لە ئامادەبووەکـان دەکەن و ئیتـر چـاوەڕوانی بـاران بـارین دەکەن. ئەگەر پێش ڕۆشتنەوە بە ساعەتێک باران نەباری ئەوە هەموویان ئـاو دەکەن بە سـەر جلەکانیانـدا و بە تەڕی دەگەڕێنـەوە بـۆ مـاڵەوە.(Bois, ١٠٤:١٩٦٦) لە شـێکردنەوەی ئەم ڕێوڕەسـمەدا زۆرێـک لە پرسـیارەکانی خـوێنەران وەکـوو جـۆری خـواردن، ڕەنگـی جلـوبەرگ، جۆری هەڵپەڕین و کاتی بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسم ناڕوونـە. لە تایبەتمەنـدییە گرنگەکـانی ئەم ڕێوڕەسمە دەتوانین ئامـاژە بە بـوونی ژنان وەک هاوزایانی خواژنی باران، جلوبەرگی ڕەنگاڵە و جـوان، لێنـانی چێشـت، هەڵـپەڕین و پیـرەدار بکەیـن. لەم ڕێوڕەسـمانەدا بـوونی درەخـت هێمایەکـی پیرۆزی پەیوەندیی نێوان هەر سێ جیهانەکە (دنیای ژێر زەوی، زەوی و ئاسمان)ـە،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

لە ڕاستیدا سەرنجی ئەنجامدەران لەم ڕێوڕەسمانەدا بەرەو لای هەموو ئاوەکانە و دەتوانێ تێکەڵێک لە هەر دوو ڕێوڕەسمەکەی پێشوو بێت.

٤- کۆبەندی توێژینەوە

ڕێوڕەسمی بارانخوازی لە ڕێوڕەسمە گرنگەکانی کۆمەڵگای جوتیاری و کشتوکاڵییە. گرنگیی ئاو لەم کۆمەڵگایانەدا لە ئاستێکدا بووە کە سەبارەت بە ئوستووەرەکانی ئاو لە ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا گێڕانەوەگەلێکی زۆر بەدی دەکەین. ئەم ئوستوورانە جیا لە ڕەهەندە ڕیواییەکان، هەڵگری ڕێوڕەسمگەلێک بۆ وەدەستهێنانی خواستی وشکەسااڵین کە ئەنجامدانیان لەو کۆمەڵگایانەدا وەک زەروورەتێک وێنا کراوە و هەندێ لە گەرۆک و شرۆڤەکاران بە بەڵگەوە، جەخت لە بوونی ئامانجڕوونی و ئەنجامدانی ڕفتاری نائاسایی ئەو کردارانە وەک بەشێک لە پرۆسەی جادوو دەکەن. ئەو سنووردی کە ئێستا نیشتمانی نەتەوەی کوردە و لە درێژەی سەردەمانی کۆندا خاوەن شارستانییەتی درەوشاوە و هاوئاهەنگ لەگەڵ ئەوە، ئاخێزگە یان زێدی ڕێوڕەسمگەلی گرنگی ناوچەیی و جیهانی بووە. هەر لەبەر ئەوەش لە کەلتووری گشتیی کوردەکاندا زۆر لەم ڕێوڕەسمانە وەرگیران یان دەتوانین بڵێین کەلتووری گشتیی کورد دەفتەرێکی زیندووی ئوستووەرە کۆنەکانی ئەم سنووردیە. ڕێوڕەسمەکانی بارانخوازی لە کوردستان هەمەجۆرە کە هەندێ سیمبۆلی ئوستووەریی گابەردی، خواژنە کۆنەکانی وەکوو ئینانا، ئەشتار، ئاناهیتا و ... ی تێدا بەدی دەکرێت. لە گرنگترین و تایبەتیترین ڕێوڕەسمەکان هەڵپەڕینی بارانخوازییە کە کەم نووسراوە ئاماژەیان پێ کردووە. ئەم ڕێوڕەسمانە بە تێهەڵکێشبوونی فرەڕەنگیی ئوستووەریی لەگەڵ کەلتووری هەڵپەڕین و بوونی سیمبۆلە پیرۆزە ڕەگەزییەکان ئەوی بە نیسبەتی ڕێوڕەسمە ئەنجامدراوەکانی دیکە ناڕوونتر کردووە.

لە بەشی ئەنجامەکان پاش شرۆڤەی هەندێ ڕفتار لە هەڵپەڕیندا کە هاوئاراستەی کۆمەڵە ڕفتاری پێناسەکراوی ڕێوڕەسمەکانن و گونجاندنیان لە ناو ڕیزی ڕێوڕەسمە کۆنەکان، ئاماژە بە هەر سێ ڕێوڕەسمی جیاوازی بارانخوازی کە تێیدا هەڵپەڕین و گۆڤەند ئەنجام دەدرێ، کراوە. لەم ڕێوڕەسمانەدا کە لە کاتی وشکەسااڵیدا ئەنجام دەدرێ، ڕەگەزی مێ کە هێمای هاوزای دایکی زەوییە، لە سێ پۆڵی تەمەنیی جیاواز کە بریتییە لە کچانی پێنەگەیشتوو، کچانی عازەب و ژنان، شانۆی داخوازی بەڕێوە دەبەن. یەکەم ڕێوڕەسم لە لایەن کچانی پێنەگەیشتووەوە ئەنجام دەدرێ و بە پێی ئەوەی کە بووکەڵە هەر خۆی هاوزای خواژنی بارانە و بە ناو دێدا دەگەڕێنرێ لە کەم جێگا هەڵپەڕین بەدی دەکەین و لە ڕێوڕەسمەکە ئاو بە سەر بووکەڵە یان هەمان هاوزای خواژنی باران دەپرژێنن، لە ڕێوڕەسمی دووهەمدا کە لە لایەن کچانی عازەبەوە ئەنجام دەدرێ، تێیدا کچان خۆیان

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

هاوزای خواژنی باران و فوکووسی بەڕێوەبەرانی ڕێوڕەسم لە سەر ئاوە ڕەوانەکانە و پاش شتنی خۆیان لە نێو کانی بە دەوریدا هەڵدەپەڕن. ڕێوڕەسمی سێیەم کە لە لایەن ژنانەوە ئەنجام دەدرێ و ئەوان وەک هێمای هاوزای دایکی زەوی لە کۆتایی هەڵپەڕیندا، لەشی خۆیان تەڕ دەکەن. لە هەر کام لەم ڕێوڕەسمانەدا هەندێ ڕفتاری تایبەت لە شوێنێکی تایبەتدا بەدی دەکەین، کە دەتوانن بگێڕەوەی ئوستوورەی تیشتەر، کە ئافرەتان لە سێ چوارچێوەی باڵقبوونیاندا ڕێوڕەسم بۆ سێ قاڵبی تیشتەر بەڕێوە دەبەن. لە لایەکی تریشەوە بووکەڵەگەڕاندنی کچانی پێنەگەیشتوو و هەڵپەڕین لە دوو پۆلی تەمەنیدا (عازەب و ژنان) دەتوانێ خوازەیەک لە هەڵفڕینی تیشتەر لە سێ قۆناغی (کوڕێکی پێنەگەیشتوو، گای شاخ زێڕین و ئەسپێکی سپی بە گوێ و هەوساری زێڕینەوە) لە ئاسمان بێت. سەرباری ئەوەی بە هۆی وەسفیبوونی شێوازی لێکۆڵینەوە، شرۆڤە و نیشانەناسییەکەی ئەنجام نەدراوە و تەنیا لە وەسفی ڕێوڕەسمەکە سنووردار بۆتەوە.

لەم دەقەدا بە چەن هۆکاری زۆربوونی پرسیار، گرێمان و ئامانجی وتار و هاوکات لەگەڵ ئەوانە درێژ بوونی بابەت، تەنها هەوڵ دراوە بە شێوەی وەسفی چەن تایبەتمەندی بارانخوازی ئافرەتان بخرێتە ڕوو، کە لە درێژەدا پێویستی بە نیشانەناسی هێما ئوستوورەییەکانی تیشتەر و گۆڕینی قاڵب و پێوەندی ئەوانە بە ئەم سێ قۆناغی هەڵپەڕینی خاتوونەکانەوە هەیە.

٥- سەرچاوە:

٥-١- سەرچاوەی فارسی:

- آژند، یعقوب؛ آقایی، سیدناصر و امیریان دوست، شاهرخ (١٣٩٨). تبارشناسی حرکات آیینی موزون با ساچمه (فرآیند تاریخی و خاستگاه اجتماعی-اعتقادی)، فصلنامه علمی، سال هشتم، شماره ٣٢، ٣٧-٥١.
- اژدای، تقی و عربجعفری، مهدی (١٣٩٦). مقایسه کهنالگوهای یونگ با شیوهی عرفانی ابوسعید، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطورهشناختی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، س ٣، ش ٤٧، ٦٧-٩٧.
- آساطوریان، گارنیک و آراکلوا، ویکتوریا (١٣٩٧). دین ملک طاووس؛ یزیدیها و جهان معنوی آنها، ترجمه آرش طهماسبی، نشر فرهانه، تهران.
- بارت، رولان (١٣٧٥). اسطوره، امروز، ترجمه شیریندخت دقیقیان، تهران، مرکز.
- باستانی پاریزی، ابراهیم (١٣٤٤). خاتون هفت قلعه، تهران، کتابفروشی دهخدا.
- برادرانحسینی، زهرا (١٣٧٩). آبانیشت، کتاب ماه هنر آذر و دی، ٨٠-٨٥.
- براکت، اسکار.گ (١٣٧٥). تاریخ تئاتر جهان، جلد اول، ترجمه هوشنگ آزادی، انتشارات مروارید، تهران.
- بهار، مهرداد (١٣٧٤). تیشتر، فرشته پرشکوه باران آور، نشریه فرهنگی و هنری کلک، شماره ٦٧، ٥٣-٥٦.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

- بهار، مهرداد (۱۳۷۷). اسطوره‌ها، راز و رمزها و شگفتی‌های کویر" در کتاب اسطوره تا تاریخ، ویراستار ابوالقاسم اسماعیل‌پور، تهران، نشرچشمه، تهران.
- حسین‌مدنی، امیر (۱۳۹۷). بررسی نمادها و کارکردهای کهن‌الگوی دایره با تاکید بر تفکر اسطوره‌ای و عرفانی، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، س ١٤، ش ٥٣، ٢٨١-٣٢٠.
- دوبوکور، مونیک (۱۳۷٦). رمزهای زنده جان، ترجمه جلال ستاری، تهران، مرکز، چاپ دوم.
- ذکاء، یحیی (۲۵۳۷). تاریخ رقص در ایران، مجله هنر و مردم، انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، ش ۱۸۹-۱۹۰، تهران، ۲-۷.
- رستمی‌نژاد، دیانا (۱۳۹۵). مردم‌شناسی و باستان‌شناسی نمادهای نوسنگی در کردستان، نامه انسان‌شناسی، سال سیزدهم، شماره ۲۳، ۹۸-۱۲۹.
- روتون، ک.ک (۱۳۸۵). اسطوره، ترجمه ابولقاسم اسماعیل‌پور، چ۳، تهران، نشر مرکز.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۸۸). عارف و عامی در رقص و سماع، پژوهش نامه فرهنگ و ادب، شماره ۹، ۲۱-۳۹.
- ستاری، رضا و خسروی، سوگل (۱۳۹۲). بررسی خویشکاری‌های آناهیتا و سپندارمذ در اسطوره و پیوند آن با پیشینه مادرسالاری، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال نهم، شماره ۳۲.
- شریف، محمدکریم (۱۹۷۱). فۆلکلۆری یاریپەکانی کوردەواری، چاپخانەی شەماڵ.
- شیبانی، منوچهر (١٣٤٢). هنرهای بدوی، مجله موسیقی، انتسارات هنرهای زیبای کشور، شماره ۷۸، دوره سوم، تهران، ۱-۹.
- صادقی، قطب‌الدین (۱۳۹۵). عملکرد اجتماعی و جنبه‌های نمادین هلپرکی یا رقص‌های آئینی-باستانی کردی، متن سخنرانی دکتر قطب‌الدین صادقی در همایش رقص کردی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کرماشان، اسفند ۱۳۷۹، مجله پیشنگ، شماره ٤، ۳-۱۱.
- عناصری، جابر (١٣٤٨). آئین باران‌خواهی و حرمت آب در ایران، انجمن فرهنگ ایران باستان دوره هفتم، شماره یک، ۲۵-٦٤.
- فرهنگیان، مجتبی (١٣٨٦). اسطوره و هنر، رواق هنر و اندیشه، شماره ١٤، ٤٥-٥٧.
- کرباسیان، گه‌آرا و ایمان‌طلب، حامد، (۲۰۱۵)، ترکیب فرم‌های مربع و دایره، کهن‌الگوی پایه در معماری ایرانی (مساجد صفوی اصفهان)، کنفرانس بین‌الملل پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما، تهران.
- کوپر، جی.سی (۱۳۷۹). فرهنگ مصور نمادهای سنتی، ترجمه ملیحه کرباسیان، تهران، فرشاد.
- گارودی، روژه (۱۳۸۹). رقص زندگی، ترجمه افضل وثوقی، نشر چراغ دیده، مشهد.
- مرزبان، پرویز (۱۳۸۵). خلاصه تاریخ هنر، ویراست دو، چاپ چهاردهم، شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه.
- مشیری، ژیلا (۱۳۹۲). مراسم طلب باران در حوزه کویری ایران، مجله انسان‌شناسی، سال یازدهم، شماره ۱۹، ۱۱۸-۱۳۸.
- مک‌کال، هنریتا (۱۳۷۵). اسطوره‌های بین‌النهرین، ترجمه عباس مخبر، نشر مرکز چاپ دوم.
- ملک‌پور، جمشید (١٣٦٤). گزیده‌ای از تاریخ نمایش در جهان، کیهان، تهران.
- میکائیلی، حسین (۱۳۹۳). بازتاب اسطوره‌ی خشکسالی در منظومه‌ی کردی "شیخ مند و شیخرش)، نشریه‌ی ادبیات تطبیقی، سال ٦، شماره ۱۱، ۳۵۷-۳۷۹.
- نادری، آسو (١٤٠٠). هەڵپەرکێ؛ فرهنگ جامع پایکوبی کردها، انتشارات سارات، تهران، چاپ دوم.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ قەکولینێ کوردی

- نعمت‌طاووسی، مریم (۱۳۹۱). رمزگشایی پاره‌های آیین‌ای باران خواهی ایران، مجله مطالعات ایرانی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال یازدهم، شماره بیست و یکم، ۲۷۱-۲۸۵.
- هنری هوک، ساموئل (۱۳۶۰). اساطیر خاورمیانه، مترجمان علی‌اصغر بهرامی و فرنگیز مزداپور، انتشارات روشنگران تهران.
- یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۸). انسان و سمبول‌هایش، ترجمه محمود سلطانیه، تهران: جامی، چاپ دوم.

۵-۲- سەرچاوەی کوردی:

- پایانیانی، سەلاح (١٤٠٠). دەنکە هەنار – کۆمەڵێک حەقایەتی فۆلکلۆری بۆ منداڵان، وەشانخانەی مادیار، سنە.
- جندی‌ڕەشو، خەلیل (٢٠٠٤). پەن ئەدەبی دینێ ئێزدیان، کەوانا کوردی، چاپا سبیریز، هەولێر.
- حەمەباقی، محەمەد (٢٠٠٢). مێژووی مۆسیقای کوردی، چاپی دووەم، دەزگای ئاراز، هەولێر.
- حەمەڕەش، سۆران (٢٠١٣). کورد کێیە؟ مێژووی کورد و ڕەچەڵەکی زمانەکەی لە سەرەتای شارستانیەتەوە هەتاکو سەدەی دەیەمی زایینی، چاپی یەکەم، چاپخانەی YPS-Publishing، لەندەن.
- ڕەشیدی، مەلا مستەفا (٢٠١٣). هەگبەی بنار، چاپخانەی موکریان، هەولێر، چاپی یەکەم.
- سەججادی، عەلائەدین (١٣٩٩). کوردەواری، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی کوردستان.
- شێرزادی، سالار (١٣٩٩). م قووڕی چینییم، نشر باشور، ئیلام.
- طیب، موید (٢٠٠٢). بویکا بارانێ، وەزارەتا پەروەردێ، هەولێر.
- غەڵامی، ئەفشین و غەڵامی، نەسیم (١٣٩٨). هەڵپەڕکێ کوردی لە ڕوانگەی مێژوو و ئوستوورە، سێهەمین مێهرجانی هەڵپەڕکێی بانە، بانە.
- ناس، جان (١٣٧٠). تاریخ جامع ادیان، ترجمه علی‌اصغر حکمت، چاپ چهارم، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، تهران.
- ئەلومنی، نەجم (٢٠٠٧). ئەفسانە و پەندی کۆمیدی گاڵتەئامێزی کوردی، چاپخانەی دارا، هەولێر، چاپی یەکەم.

۵-۳- سەرچاوەی ئینگلیزی:

- Bin Wahshih, Ahmad Bin Abubekr, (1806) Ancient alphabets and hieroglyphic characters explained: with an account of the egyption priests, their classes, initiation, and sacrifices, Bulmer, London.
- Bois, Thomas, (1966), The Kurds, Beirut: Khayats.
- Malinowski, B, (1974), Magic, Science and Religion. London Souvenir Press.
- Rashidirostami, Mahroo, (2018), Performance Traditions of Kurdistan: Towards a More Comprehensdive Theatre History, Iranian Studies, link: https"//doi.org/10.1080/00210862.201

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پەراویز:

[1] Thomas Bois
[2] Mahroo rashidirostami
[3] Performance Traditions of Kurdistan: Towards a More Comprehensdive Theatre History

٤) ئەمجەدی غولامی، د. ئەحمەد غولامی، د.موحەمەدی ئاشنا، مامۆستاعەبدوڵلا حەبیبی و کاک سەباحی جەباری

[5] Malinowski
[6] Edward Burnett Tylor

٧) کهن الگو

[8] Carl Gustav Jung

٩) سرووش، عەبدولکەریم، ١٣٩٨: وتاردەری مێهرەجانی "سێهەمین مێهرجانی هەڵپەڕکێی بانە". (ئەم وتاردانە لە چاپ نەدراوە، بەڵام خۆم وەکوو کەسێ کە وتاری پێشکەش کردبوو لەو کۆنفرانسەدا بەشدار بووم).
١٠) ئەم شێعرەم لە مامۆستا عەبدوڵلا حەبیبی (نۆدشە) وەرگرتووە، گوایە دوو بەیتی سەرەتای لە زۆرینەی ناوچەکانی هەورامان باوە.
١١) ئەم شێعرە هۆنراوەی کاک سالاری شێرزادیەیە.
١٢) لە کتێبی دەنکە هەنارەدا ئاماژە بە ڕەنگی پێڵاو نەکراوە، بەڵام لە چیرۆکە گەلێرییەکانی ناوچەی هەورامان و ئەردەڵاندا هاتووە.

لێرەدا جێی خۆیەتی ڕێز و پێزانینیی خۆم ئاراستەی مامۆستایان و دۆستانی هێژام بکەم کە لە ئامادەکردنی ئەم وتارەدا هاوپەیمێکی باش بوون و لە هاوکاریی خۆیان دریغییان نەنواند: بەڕێزان ئەمجەد غولامی، د. ئەحمەد غولامی، د.محەمەد ئاشنا، ڕێبواری چراغی،مامۆستا عەبدوڵلا حەبیبی، سیامەکی فەتاحی و سەباح جەباری.

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێ کوردی

بررسی ریشه‌های پایکوبی باران‌خواهی از رهگذر مناسک اساطیرای

چکیده:

مایه‌ی حیات بودن و تقدس آب، آن را چنان در ذهن مردم شایسته گردانیده است که مردم در روزگاران قدیم، به ایزدان و فرشتگانی قائل بوده‌اند و برای هر یک از این موکلان، آیین‌ها و نیایش‌هایی اجرا می‌کرده‌اند. تنوع و تفاوت اجرای این آیین‌ها در مناطق کوردنشین حائز اهمیت است، لذا در مقاله پیش‌رو که به شیوه توصیفی و بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای انجام گرفته است، نگارنده اهمیت رقص در مناسک تاریخی را مورد بررسی قرار داده و با توجه به جایگاه آب در تمدن‌های کشاورزی و دامداری، اسطوره‌های آب را در بین‌النهرین مورد بررسی قرار داده‌است و در نهایت سه شیوه آیین طلب باران که در آن پایکوبی انجام می‌گیرد را تشریح کرده است.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که در مراسم پایکوبی باران (که توسط بانوان انجام می‌گیرد) واجد ادغام اساطیر و فرهنگ زاگرس با نمونه‌های بین‌النهرین است که در آن نشانه‌های قدسی نرینه و مادینه با هم گره خورده، تا مکان را برای طلب برکت قدسی کنند. در این مراسم که در زمان خشکسالی انجام می‌گیرد، جنس مونث به‌سان همزاد مادر زمین، در سه طیف سنی دختران نورس، دختران بزرگسال و زنان نمایش طلب را به اجرا در می‌آورند و این خواسته را رو به آسمان یا نمود نرینگی انجام می‌دهند، البته اجرای هر کدام از این مراسم شرایط خاصی را می‌طلبد که در ادامه به آن اشاره شده‌است.

کلیدواژه: *هنر بدوی، پایکوبی و رقص، باران‌خواهی، پایکوبی باران، جادو*

Examining The Roots ofRain-Seeking Carols Through Mythical Rituals

Abstract:

The vitality and sanctity of water has made it so worthy in the minds of the people that in ancient times, people believed in Gods and angels and performed rituals and prayers for each of these clients. The diversity and difference of these rituals in Kurdish areas is important, so in a leading article that is descriptive and based on library studies, the author examines the importance of dance in historical rituals and considering the place of water in agricultural civilizations. And animal husbandry has explored the myths of water in Mesopotamia, and finally described the three ritualistic ways in which dancing is performed.

The results of the research indicate that in the rain dance ceremony (performed by women), Zagros mythology and culture are combined with Mesopotamian examples, in which male and female sacred signs are tied together to ask for a place to seek holy blessings. In this ceremony, which takes place in times of drought, the female sex of Behsan, the twin of the mother earth, performs in three age groups of Norse girls, adult girls and show demanding women, and fulfills this request to the sky or the appearance of masculinity, of course. Each of these ceremonies requires special conditions, which are mentioned below.

Key words: *Primitive art, carols and dancing, rain-seeking, dancing in the rain, magic*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەری زاخۆ بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی